

Ulusal ve Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Cilt: 4 Sayı: 17 Volume: 4 Issue: 17
Bahar 2011 Spring 2011

**KIBRIS'TA ASKERSİZLEŞTİRME FAALİYETLERİ VE BUNUNLA İLGİLİ
OLARAK SALDIRMAZLIK DOKTRİNİN ESASLARI**
*DEMILITARIZATION ACTIVITIES IN CYPRUS AND THE PRINCIPLES OF
THE NON-AGGRESSION DOCTRINE IN THIS REGARD*

Soyalp TAMÇELİK*

Özet

Bu araştırmada, Kıbrıs'ta askersizleştirme faaliyetlerinin ve saldırmazlık doktrinin esasları ele alınmıştır. Bundan hareketle araştırmanın temel amacı, Kıbrıs'ta taraflar arasında cereyan eden görüşmelerde *askersizleştirme* çabalarının ne manaya geldiğini göstermektir.

Her şeyden önce meseleye ilgi duyan taraflar, Kıbrıs'ın *askersizleştirilmesini* istemektedirler. Ancak taraflar arasında, bunun nasıl olacağı konusunda ciddi görüş ayrılıkları vardır. Türk tarafı, adanın *askersizleştirilmesini* müzakerelerle çözümlenmek isterken, Rum tarafı bunun bir oldu-bittiyle halledilebileceğini düşünmektedir.

Aslında Kıbrıslı Türkler, kendilerine yapılan siyasal, sosyal ve ekonomik baskılardan ötürü, Rumlara karşı duydukları '*güvensizlik duygusunu*' halen daha üzerlerinden atmış değillerdir. Kıbrıslı Rumlar ise 1974 müdahalesinin yarattığı toplumsal travmaları yok edemediklerinden, olası bir anlaşmazlıkta Türk askerinin yeniden müdahale edebileceğinden korkmaktadırlar. Dolayısıyla *askersizleştirme* konusu, her iki tarafın *ilke* olarak kabul ettiği bir husus olmakla birlikte, henüz nihai bir çözüme ulaşmış değildir.

Ne var ki *askersizleştirme* konusu ve buna bağlı *Saldırmazlık Anlaşması*, kalıcı bir çözümün parçası olabilecek hüviyettir. *Gali* ve *Annan* plânları dahil, bütün BM önerilerinde de öngörüldüğü gibi, her iki tarafa ait kuvvetlerin azamî ölçülere indirilmesi, adanın *askersizleştirilmesi* konusunda atılmış ciddi bir adım olarak görülmektedir.

Bu gerçekten hareketle araştırma, üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Kıbrıs'ta *askersizleştirme* ve *saldırmazlıkla* ilgili bazı önemli kavramlar ele alınmıştır. İkinci bölümde, tarafların *askersizleştirme* faaliyetleri ve bununla ilgili algılamaları belirtilmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise Türklerle Rumlar arasında, olası bir *Saldırmazlık Anlaşması*'nin imzalanması halinde ortaya çıkacak esasların ne olacağı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Askersizleştirme, Saldırmazlık, Güvenlik, Güç.

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü / ANKARA soyalp@hotmail.com

Abstract

In this research, the demilitarization activities and the principles of the doctrine of non-aggression have been examined. Therefore, the main purpose of this research is to convey what it means by the demilitarization efforts seen during the discussions taking place between the sides in Cyprus.

Firstly, the parties concerned with the issue want Cyprus to be demilitarized. However, there exist serious differences of opinion on how this could be achieved. While the Turkish side desires to resolve the demilitarization of the island through negotiations, the Greek Cypriot side believes that this could be settled through a fait accompli policy.

Actually, Turkish Cypriots have not yet been able to shake off their 'feeling of insecurity' felt towards Greek Cypriots due to the political, social and economic pressures applied upon them. On the other hand, since the Greek Cypriots have not been able to eliminate the social traumas created by the 1974 intervention, they fear that the Turkish troops could intervene again during any possible disagreement that could take place. Therefore, although the issue of demilitarization is a matter accepted by both sides as a principle, it has not yet been conclusively resolved.

However, the issue of demilitarization and in relation the Pact of Non-Aggression has the quality of being able to be a part of a permanent solution. As can be seen within all UN proposals, including the Gali and Annan plans, reducing the forces belonging to both sides to a maximum level is considered to be a serious step taken towards the demilitarization of the island.

Based on this reality, this research is composed of three main sections. In the first section, some important concepts related to demilitarization and non-aggression in Cyprus has been addressed. In the second, the demilitarization activities and the perceptions related to it have been indicated. In the third and final section, the principles that could arise if a likely Non-Aggression Pact is signed between the Turkish and Greek Cypriots have been examined.

Key Words: Cyprus, Demilitarization, Non-aggression, Security, Power.

GİRİŞ

İçinde bulunduğumuz çağda, mecbur kalmadıkça nizami orduların karşı karşıya gelmesi ve doğrudan savaşı, tercih edilen bir yöntem değildir. Bu yüzdendir ki ülkeler, 'doğrudan' değil, 'dolaylı' yollardan ele geçirilmeye çalışmaktadırlar. Bu yöntemle devletler, klasik 'saldırı' tanımı içine girmeyen yöntemlerle saldırıya uğramakta veya açık hedef haline gelebilmektedirler. Dolayısıyla böyle bir ortamında tehdit algılamasının doğru bir şekilde okunmasına ihtiyaç vardır. Aksi takdirde olası saldırganı tanımlamada ve bunlara karşı alınacak önlemlerde birtakım ciddi hatalar yapılabilecektir.

Esasında tehdidin çok değişik biçimler aldığı böyle bir ortamda, 'savunma' kavramında önemli değişikliklerin yaşanması, beklenmedik bir şey değildir. Dolayısıyla askerî müdahaleyle ilgili süreç, devletin güç öğelerinden sadece birisi olduğu unutulmamalıdır. Kaldı ki bu süreç, çoğu zaman bir devlet için pek de önemli değildir. Çünkü devlet yaşantısında 'barış' dönemleri, 'savaş' dönemlerinden çok daha uzun olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla sürekli olarak 'büyük' ordular besleyerek, atlı

durumdaki tüketici bir kitlenin oluşturulması, bir devlet için 'güç' değil, ancak ve ancak 'caydırıcılık' (Gönlübol, 1996, s. 630) özelliğini artırabileceği düşünülmektedir. Bunun en iyi örneklerinden birisi, SSCB'nin uygulamalarında görülmüştür. II. Dünya Savaşı'ndan bu yana, dünyanın belki de en büyük ve en güçlü ordusunu beslemekte olan bu devlet, içine düştüğü ekonomik sıkıntıları aşabilmek için askerî gücünü tek yanlı olarak azaltmaya çalışmıştır. Aslında Sovyetler Birliği'nin büyük askerî gücüne rağmen, dağılmaya engel olamamasının nedeni ise ekonomik ve teknolojik gelişmelere yeterince kaynak ayıramamasından kaynaklanmaktadır.

Bu yüzden içinde bulunduğumuz dünyada, dış tehlikelere karşı etkili bir savunma yapabilmenin en önemli kavramı 'caydırıcılık' olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla Kıbrıs'ta olası bir tehdidin caydırılabilmesi için sadece büyük ve düzenli ordulara ihtiyaç yoktur. Hâl bu merkezdeyken cevap aranacak en önemli sorun, Kıbrıs'ta bu kadar büyük bir orduya ihtiyaç olup olmadığıdır. Buna dayalı olarak Kıbrıs'ta 'büyüklük nedir?', 'neye göre büyüklük' veya 'kime karşı büyüklük' sorularına da cevap aranması gerekmektedir.

Bu araştırmada uygulanan yöntem konusuna gelince, konu daha çok *rasyonalist* bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Ancak bu araştırmada, esas itibarıyla süreç analizine dair bir yöntem uygulanmıştır. Dolayısıyla geleneksel hadise naklinin yerine, daha çok analitik tarih ikame edilmeye çalışılmıştır. Bu yöntemle, Kıbrıs'ta güvenliğin sağlanmasına için önerilen *askersizleştirme* ve *saldırmazlık* anlaşmasının imzalanmasına yönelik değerlendirmeler, daha anlaşılır olacaktır.

1. KIBRIS'TA ASKERSİZLEŞTİRME VE SALDIRMAZLIKLA İLGİLİ BAZI ÖNEMLİ KAVRAMLAR

1.1. Kıbrıs'ta Güvenlik Anlayışının Değişmesi

Hiç kuşku yok ki Soğuk Savaş döneminin en belirgin özelliklerinden birisi *silahlanma* yarışıdır. Özellikle ulus-devletler, iki kutup arasında sıkışmış bir dünyada *güvenliklerini* sağlayabilmek için sürekli olarak savaşa hazır olmaktan geçtiğine inanmışlar ve silahlanmaya, dolayısıyla da asker sayısının artırılmasına önem vermişlerdir.

Aslında 1890'lı yıllarda Almanya'nın aldığı bir kararla, barış zamanında bile büyük bir caydırıcı güç buldurması (Wriston, 1994, s. 67), bu gelişmenin başlangıcına işaret etmektedir. Çünkü teknolojik yenilikler nedeniyle silahların üretimi, giderek daha çok zaman almaya başlamıştır. Dolayısıyla daha savaş başlamadan önce, askerler gibi, silahlar da hazır olmak zorundadırlar. Bu durumun doğal bir sonucu olarak sürekli bir *savaş toplumunun* ve *savaş ekonomisinin* oluşmasına neden olmuştur (Wriston, 1994, s. 67-69). Bu dönemde silahlanma için savunma sanayinin kurulması gerektirdiğinden, *millî ekonomilerin* (Gönlübol, 1996, s. 638) güçlendiği görülmüştür. Ne var ki bu durum, zamanla tersine dönmüş ve ulusal kaynakların azalmasına yol açmıştır.

Kıbrıs'taki durum ise Soğuk Savaş dönemine ait konseptte pek de aykırı değildir. Kıbrıslı Rumlar, güvenlik algılamalarını ve anlayışlarını radikal değişikliğe uğratmadan, klasik güç unsurlarına dayandırmayı tercih etmişler ve küçük bir ülke olmalarına rağmen bütçelerinin büyük bir kısmını güvenlik unsurlarına ayırmışlardır.

Kıbrıslı Türkler ise güvenlik mülahazalarının tamamını Türk Silahlı Kuvvetleri ile karşıladığından, Kıbrıslı Rumlardan pek de farklı düşünmediklerini

göstermişlerdir. Ancak Kıbrıslı Türklerin en ciddi avantajı, Türk Silahlı Kuvvetlerinin belirgin gücü ve hareket imkânına dayanıyor olmasıdır. Bu da Kıbrıslı Türklerin klasik güç unsurlarının etkisi altında kaldığını göstermektedir.

1.2. Kıbrıs'ta Kuvvet Dengesi Sisteminin Uygulanması

Kuvvet dengesi sistemi, kendi kendine veya otomatik olarak işleyen bir mekanizma değildir (Claude, 1962, s. 48). *Kuvvet dengesi*, devletlerin ulusal çıkarlarını gerçekleştirmek için dış politikalarını bu dengeye yöneltmesi sonucunda ortaya çıkmış bir sistemdir.

Kuvvet dengesi sisteminin kolaylıkla işlemesi ve barışın korunması için devletler, değişen şartlara göre *kuvvet dengesini* korumak veya ittifaklarını değiştirmekte tereddüt etmemektedirler. Hatta bu devletler, kurulacak mahallî, bölgesel veya küresel *kuvvet dengelerinin* (Morgenthau, 1963, s. 181) çeşidine göre gerekli politik veya askerî ittifaklara da girdikleri görülmüştür.

Bu durumu Lord Palmerston tarihe geçen sözleri ile tarif etmiştir. Özellikle Palmerston kuvvet dengesi politikasının izlenmesinde, his ve manevî ilkelerin olmadığını, bir ülkenin ebedî dost veya düşmanının bulunmadığını, aksine devamlı olarak menfaatinin bulunduğunu belirtmiştir (Bilge, 1966, s. 74). Bu sebeple devletler, dikkatlerini belli bir devlet üzerinde değil, *kuvvet dengesi* üzerinde toplamaktadırlar. Bundan hareketle Rumlar, adadaki *kuvvet dengesini*, küresel güç unsurları ile dengelemeye çalışmışlarsa da bunda pek başarılı olamamış ve bu açığı, AB gibi yeni bir stratejik güçle ortaklık kurarak gidermek istemiştir. Gerçi Kıbrıslı Rumlar, bunda kısmen başarılı olduğu belirtilse de güvenlik ihtiyaçlarının bütününe karşıladığını söylemek pek de doğru değildir.

Kıbrıslı Türkler ise *kuvvet dengesini*, Türk Silahlı Kuvvetleri ile karşıladığından bunun bozulmasını istememektedirler. Çünkü 1974'e kadar *kuvvet dengesi*, Kıbrıslı Rumların lehine olduğu için bunun alternatif bir güçle, yani Türk Silahlı Kuvvetleri ile dengelenebileceğini bilmektedirler. Dolayısıyla Kıbrıslı Türkler küresel güç ve ittifak unsurlarının pek de fonksiyonel olmayacağına inanmaktadırlar.

1.3. Kıbrıs'ta Kuvvet Dengesi Sisteminin Uluslararası Politikadaki Yeri

Uluslararası politikada *kuvvet dengesi*, çoğu zaman ulus-devlet sisteminin dışına çıkmaktadır. Her devlet, politik ve ideolojik inancı, sosyal ve ekonomik gelişmesi ve ulusal amaçları ne olursa olsun, dış politikasını yürütmek için sonunda kendine mahsus bir "*kuvvet dengesi politikasını*" (Bilge, 1966, s. 75) gütmekte zorundadır.

Aslında burada ortaya çıkan problem, *kuvvet dengesine* dayalı sisteminin uluslararası politikayı düzenleyemeyeceğidir. Özellikle bu problem, *savaşa* veya *çatışmaya* mani olup olmadığı yönünde şekillenmektedir. Bundan hareketle *kuvvetiyle dengesiyle* ilgili olarak lehte ve aleyhte söylenen birçok şey vardır.

Aleyhte olanlar, *kuvvet dengesinin* barışı ve güvenliği koruma yerine, savaşa neden olduğunu ileri sürmektedirler. Zira bunlara göre *kuvvetin* ölçülmesi güç ve müphem bir iştir. Özellikle eşit olan kuvvetleri, güvenli bir ortam yaratacağına, karşı tarafı silahlandırmaya ve ilk darbeyi vurarak üstünlüğü almaya sevk etmektedir (Greene, 1964, s. 210). Bu da savaşın çıkabilmesine neden olacaktır (Morgenthau, 1963, s. 205-223). Tıpkı Kıbrıs'ta 1963 ve 1974 arasında olduğu gibi Kıbrıslı Rumların toplumlararası çatışmayı başlatmış olmaları örnek gösterilebilir.

Lehte bulunanlar ise *kuvvet dengesinin*, tarih boyunca bazı savaşları önlediğini söylemektedirler. *Kuvvet* ile ilgili yapılan hesabın güç olmasının, sistemle ilgili olmadığını ve bazı takribi kuvvet dengelerinin ilk darbeye teşvik ettiğini, bu yüzden yapılan hatanın daha ziyade darbeyi vuranın *ilk* ve *son sonuç* arasında olduğunu belirtmektedirler (Liska, 1957, s. 36; Korowich, 1961, s. 150). Sırf bu yüzden Rumlar, *kuvvet dengesinin* savaşları önlemekten başka, Kıbrıs gibi küçük bir devletin Yunanistan'la birleşme isteğini, Türkiye gibi büyük devletin engel olduğunu görmüşler ve zamanında Doğu Bloğu'yla, günümüzde ise AB ile *kuvvet dengesi* kurmak istemişlerdir.

Gerçi *kuvveti*, soyut ve salt bir unsur olarak görüp değerlendirmek, manen faydasızdır; aklen de gereksizdir. Çünkü *kuvvet*, iyiye de kullanılabilceği gibi kötüye de kullanılabilir. Aslında problem, *kuvveti* tamamen ortadan kaldırmak olmamalı, aksine kontrol altında tutmak temel hedef olmalıdır (Frankel, 1964, s. 96-97). Bu yüzden günümüzde Kıbrıs'ta kurulmak istenen veya kurulacak olan *kuvvet dengesi* sistemi, barışı korumak veya geliştirmek için desteklenmelidir. Pek tabii ki bu durum, Kıbrıs için oldukça önemlidir. Çünkü bu denge, 1996-1997 yılları arasında yaşanan S-300 füze krizi ile bozulmak istenmiştir. Ancak burada başarılı olamayan Rumlar, 2004'te AB'ye tam üye olarak yeni bir *güç dengesi* kurmaya çalışmışlardır. Kıbrıslı Türkler ise bu dengenin kendi aleyhlerine bozulmasını engellemek için Ankara hükümeti ile bir anlaşma yapmışlar ve kendilerine yapılacak her türlü saldırıyı 'Türkiye'ye yapılmış' gibi sayılacak bir anlaşma imza koymuşlardır.

1.4. Kıbrıs'ta Caydırıcılık Durumu

Soğuk Savaş döneminde silah sistemleriyle yapılacak bir savaşta, siyasal sonuçlar elde etme olasılığının azalması yüzünden, bu silahların daha çok potansiyel düşmanı *tehdit edici* ve *caydırıcı* rolü üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Bundan hareketle *caydırıcılık* ilkesi, karar vericilerin silahla karşılık vereceklerini söyleyerek, potansiyel düşmanın belli bir davranışının vazgeçirilmesine yönelik bir deyim olarak ortaya çıkmıştır (Gönlübol, 1993, s. 189). Aslında *caydırıcılık*, bu çağın bir icadı değildir. Özellikle *tehdit* veya *cezalandırma* yoluyla başkaların etkilemeye çalışmak, diplomasi kadar eski bir konudur.

Silahlı denge sisteminde *caydırıcılık*, konvansiyonel silah dengesi sisteminde olduğu gibi bir ülkenin savunulmasının basit bir yönü olarak görülmemelidir. Çünkü silahlı dengede *caydırıcılık* başarısız olursa, tüm sistem temelinden çökmektedir. Tıpkı Kıbrıs'ta 1963 hadiseleriyle temelinden sarsılan siyasal düzenin, 1974 harekâtı ile temelinden değişmesi gibi bir durumla karşılaşılabılır. Dolayısıyla silahlı denge sisteminde *caydırıcılık*, kontrolü olarak yapılması gereken ciddi bir iştir.

Gerçi Kıbrıs'ta *caydırıcılığın* etkili olabilmesi için çeşitli koşulların yerine getirilmesine bağlıdır. Her şeyden önce tarafların, Kıbrıs'ta karşılıklı olarak rasyonel karar alma sürecinin bulunması şarttır. Akabinde *caydırıcı* eylemin, her halükarda karşı tarafça da *algılanması* gerekecektir.

Dolayısıyla Kıbrıs'ta etkili *caydırıcılığın* olabilmesi için en önemli koşul, askerî gücün yeteri kadar olmasına bağlıdır. Ancak Kıbrıs'taki *caydırıcılığın*, etkili olabilmesi, sadece silahların *nitelik* ve *niceliğine* bağlı değildir. Hâl böyle olunca karşı tarafın da bunu algılaması gerekmektedir. Örneğin Kıbrıslı Türkler ve Rumlar, yeni aldıkları silahları göstermekle millî bayramları vesile kılarlar ve tertiplenen geçit törenlerinde gösterilen silahlarla karşı kamuoyunu etkilemeye çalışırlar. Özellikle Kıbrıs Türk ve

Rum toplumunun yöneticileri, yeni silahların nitelik ve niceliklerini, daha açık yöntemlerle ve çoğu zaman basın-yayın organlarıyla birbirlerine göstermeyi tercih etmektedirler.

Kıbrıs'ta diplomatik pazarlıklarda olduğu gibi *caydırıcılık* konusunda etkinliği arttıran önemli bir koşul da karşı taraf için *inandırıcı* olmasında yatmaktadır (Gönlübol, 1993, s. 190). Örneğin Klerides'in S-300 füzelerini adaya getirememesinin başlıca sebebi, Türk diplomasinin *caydırıcılığında* ve *inanırlılığında* etkin olmasında yatmaktadır.

Inandırmanın bir yolu da aynı tür açıklamaların sürekli yapılmasıdır. Türk siyasileri öteden beri, KKTC'ye yönetilecek bir Rum saldırısının, *Türkiye'ye yapılmış* sayılacağını ve bu saldırıya karşı Türkiye'nin aynen mukabele edeceğini açıklamasıdır. Doğaldır ki bu sözlerin gerçekten *inandırıcı* olabilmesi için sırası geldiğinde bunların davranışlarla da desteklenmesi gerekecektir. Örneğin 1967 yılında adadaki 20.000 Yunan askerinin bulunması ile ilgili bunalımda, Türkiye'nin sürekli ikazlarına rağmen Yunanistan, Kıbrıs'a stratejik bazı silahları sokmaya devam ettirmesi, Türk yetkilileri fiili tedbirler almak zorunda bırakmıştır. Aslında Türkiye, Rum/Yunan yöneticilerine, Enosis'i gerçekleştirmeleri hâlinde, Türk Silahlı Kuvvetlerinin çıkarma yapacağına yönelik düşünceyi nakşedemediği içindir ki, 1974 yılında acı olaylar yaşanmış ve bunun üzerine Türkiye, askerî müdahalede bulunmak zorunda kalmıştır.

Öte yandan Kıbrıs'ta *caydırıcılığın* veya *inandırıcılığın* etkili olabilmesi için *tehditle sorunun* doğru orantılı olmalıdır. Örneğin adaya S-300 füzelerinin gelmesinden sonra KKTC ve Türkiye'ye yöneltilecek en küçük bir tehdide karşı Türk Silahlı Kuvvetlerinin *topyekûn* bir saldırıyla karşı koyacağını söylemesi, ne ölçüde *inandırıcı* olurdu? S-300 füzeleri adaya getirilmek istenmesinden önce, Türkiye elindeki silahları Kıbrıs'ın herhangi bir yerine göndermek imkânına sahip olduğu hâlde, Rumlar, Anadolu'yu vurma imkânından yoksundurlar. S-300 füzelerini aldıktan sonra Rumların Türkiye'yi vurabilecek duruma gelmesi, Türkiye'nin her türlü Rum-Yunan girişimine karşı *topyekûn* savaş seçeneğini kullanması olasılığını, zaten ortadan kaldıracaktır. Bu yüzden Türkiye, Rum-Yunan cephesinin yeni stratejisini kabul ettiği takdirde, Türkiye'nin *topyekûn savaş* stratejisi artık inanırlılığını kaybetmiş olacaktır.

Aslında Kıbrıs'ta *caydırıcılığın* etkili olmasının bir başka yolu da bunun *istikrarlı* olmasıdır. Çünkü ciddi bir tehdide karşı alınan tedbirlerin veya başvurulacak yolların, karşı tarafa duyurulması yeterli olmayabilmektedir. Dolayısıyla Kıbrıs'ta karşı tarafı istemeyerek veya korku sonucu bir davranışa itmesi de engellenmelidir. Esasında Kıbrıs'ta tarafların, birbirlerinin gerçek niyetlerini bilmemeleri nedeniyle, salt *caydırmak* için alınan birtakım tedbirler yararlı olmaktan çok, zararlı sonuçlar doğurabilecektir. Böyle bir durumda, Kıbrıs'taki taraflardan herhangi biri belki de gerilemek isteyecektir; ama gerçek niyetinin saldırı olmadığı hususunda öteki tarafı inandırmadığı için sıcak çatışmanın yaşanması kabil olacaktır.

2. KIBRIS'TA ASKERSİZLEŞTİRME FAALİYETLERİ

2.1. 1974'e Kadar Adaya Yapılan Askerî Yığınak

Yapılan araştırmalar, Türklerle Rumlar arasındaki ilk kitlesel çatışmanın, 1912'de Mandralar ve Limasol'da kaydedildiğini göstermiştir.¹ Bu ilk kitlesel çatışma, Türklerle Rumların arasını bozmuşsa da bundan maddî olarak zarar görenler daha çok

¹ Vatan Gazetesi, 27 Mayıs 1912, No: 78, s. 1.

Türkler olmuşlardır. Çünkü Türklerin evleri, dükkânları ve ibadethaneleri yağmalanmıştır. Bu olaylar sırasında Türklerden yaralananlar, hatta ölenler dahi olmuştur (Fedai, 1985, s. 9). İngiliz yönetiminin bu saldırılara karşı göstermiş olduğu yumuşak tutum, Rumları daha da galeyana getirmiş ve 1912 yılının Mayıs ayında Hamit Mandraları'nın² köy tepelerine Yunan bayrağı çeken Rum gençler, "*yaşasın ilhak, yaşasın Yunanistan*"³ diyerek, Türklerin üzerine saldırmışlardır. Böylece her iki toplum arasında kitlesel ilk çatışma başlamış oldu.

Limasol'daki (Leymosun) ilk ciddi olay ise 27 Mayıs 1912 tarihinde kaydedilmiştir. İngiliz polisi, kargaşaya karışanları yatıştırmak için yerel askerî piyade bölüğünü yardıma çağırılmışsa da yeterli olmamıştır. Çünkü Türklerle Rumlar arasındaki toplumsal çatışma o denli tehlikeli bir hâl almıştır ki, adaya Mısır'dan asker dahi getirilmiştir.⁴ Aslında olayların başlıca nedeni, Kıbrıslı Rumların altı aydan beri Enosis'ten yana yapmakta oldukları kışkırtmanın doruk noktasına çıkmasından kaynaklanmıştır (Sonyel, 1995, s. 164). Konuyla ilgili olarak hazırlanan soruşturma raporunda ise "*Türkler olayları başlatmakla suçlanamazlar*"⁵ görüşü ağırlık kazanmıştır. Zaten konu ile ilgili olarak sanıkların ve cezalandırılanların büyük çoğunluğunun Rum olması, bu görüşü daha da kuvvetlendirmektedir.

1950'li yıllarda ise Türklerin karşı çıkmasına rağmen adanın Yunanistan'a ilhak edilmek istenmesi, beraberinde Türklerle Rumları, ada dışında ise Türkiye ile Yunanistan'ı çatışma durumuna getirmiştir.

Rumlar, Yunanistan'dan aldıkları yardımlarla adada ilk önce İngiliz yönetimine ve sonradan da Türk toplumu mensuplarına karşı tedhiş hareketlerine girişmişlerdir. Bundaki amaç, Kıbrıs meselesini *uluslararasılaştırarak* BM'de konuşulmasını sağlamak ve İngiliz kamuoyunu etkileyerek, İngiliz hükümetine isteklerini kabul ettirmektedir (Gönlübol, 1996, s. 348). Türklere karşı girişilen tedhiş faaliyetleri ise ilk önce adada düzenini korumak için oluşturulan *polis kuvvetlerinde* bulunan Türklerin görev almalarını önlemek ve daha sonra da Türk toplumunu yıldırarak, adadan ayrılmalarını sağlamak amacıyla yapılmıştır. Ne var ki Kıbrıslı Türklere karşı girişilen tedhiş hareketleri, 1956 yılından itibaren artarak, bütün anlaşmazlık boyunca devam etmiş ve sonuçta toplumlar arası bir çeşit *iç savaşa* dönüşmüştür. Bu *iç savaş*, Zürih ve Londra Antlaşmalarına kadar da sürmüştür.

1960 Zürih ve Londra Antlaşmaları ile Kıbrıs Cumhuriyeti kurulurken, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere, Kıbrıs'ın bağımsızlığı, toprak bütünlüğü, egemenliği ve kurulu düzeni tehlikeye girmesi halinde, *tek başlarına* veya *birlikte* müdahale hakkına sahip olacaklardır. Bunun dışında Kıbrıs Cumhuriyeti, ancak 2000 kişilik bir orduya sahip olabilecektir. Bu ordunun %40'ı Türklerden, %60'ı ise Yunan askerlerinden oluşturulacaktır. Aslında bu durum, adadan 1878'de ayrılan Türk askerlerinin yeniden dönmesini sağlamıştır (Bozkurt, 2001, s. 15).

Zaman içinde Makarios, bu orduyla ilgili çalışmaları engelleyince, 20 Ekim 1961 tarihinde Yardımcısı Dr. Fazıl Küçük, *veto* hakkını ilk kez kullanmak zorunda kalmıştır (Kramidiolis, 1978, s. 43-44; Egeli, 1994, s. 248). Hâl bu merkezdeyken Yunan

² Şimdiki Hamitköy bölgesi.

³ Vatan Gazetesi, 27 Mayıs 1912, No: 78, s. 1.

⁴ "Goold - Adams'tan Sömürgeler Bakanlığı'na Tel Yazısı", Commonwealth Affairs Office (CO): 67/166/16543, Lefkoşa, Tarih: 28 Mayıs 1912.

⁵ "Goold - Adams'tan Harcourt'a Gizli Yazısı", Commonwealth Affairs Office (CO): 67/167/34685, Lefkoşa, Tarih: 24 Ekim 1912.

hükümeti, bandolu bir törenle ve herkesin gözleri önünde on beş bin kişilik bir orduyu Kıbrıs'a sokmuştur. Çağlayangil'in de ifade ettiği gibi bu durum, anlaşmalara tamamen terstir (Çağlayangil, 1990, s. 393). Bunun dışında Makarios, yirmi sekiz bini aşan bir mukavemet teşkilâtı daha kurmuştur. Buna karşın Türklerin ise 650 kişilik bir askerî birliği ve yaklaşık 1000 kişilik bir mukavemet gücü bulunmaktadır.

Bunun yanı sıra Nisan 1964'te Yunanistan'dan sistemli bir şekilde askerî personel ve mühimmat sevkıyatı başlatılmıştır (Egeli, 1994, s. 248). Nitekim Zürih ve Londra Antlaşmalarınca 950 kişi olması gereken Yunan askerinin sayısı inanılmaz derecede artmıştır.

Kıbrıs'ta '*Kanlı Noel*' olarak anılan ve 21 Aralık 1963 tarihinde Lefkoşa'da başlayan Rum saldırıları, süratle adanın bütün kesimlerine yayılmıştır. Özellikle İttifak Antlaşması hükümlerine göre Kıbrıs'a bulunan 950 kişilik Yunan alayı, Lefkoşa'daki kışlasından çıkarak Türklere karşı fiilen taarruza geçmiş ve 23 Aralık 1963 günü Kıbrıs, savaş alanı görünümüne bürünmüştür. Türkiye ise 25-26 Aralık 1963 tarihinde, Garanti Antlaşması'nın kendisine verdiği hukukî yetkilerine istinaden, Türk Hava Kuvvetleri'ne bağlı savaş uçakları ile şehir üzerinden uçarak ihtar uçuşunda bulunmuş ve Türklere karşı devam eden Rum-Yunan saldırılarının derhal durdurulmasını ve soruna barışçıl yollardan köklü bir çözüm bulunmasını istemiştir (Foley, 1964, s. 3; Denktash, 1988, s. 26-29 ve 231-243; Clerides, 1989, s. 201, Moran, 1998, s. 8). Lefkoşa Havaalanı yakınındaki kışlasında bulunan 650 kişilik Türk Alayı ise savaş uçaklarının ihtar uçuşları ile birlikte kışlasından çıkarak Lefkoşa'daki Türk kesimini koruyacak şekilde, Gönyeli ile Ortaköy (Clerides, 1989, s. 201) bölgelerinde konuşlanmaya başlamıştır.

1964 yılına gelindiğinde ise Yunanistan'ın, Limasol limanından adaya 5.000⁶ kadar askerini soktuğu tespit edilmiştir. Daha sonra Türkiye, Garanti Antlaşması'ndaki hakkına dayanarak, 1964'de Erenköy'e uçaklarını göndermiş ve Rum saldırılarını engellemiştir. 1967'de yine ağırlığını koyan Türkiye, Rum-Yunan birlikleri tarafından kuşatılan Geçitkale-Boğaziçi (İsmail, 1992, s. 231; Druşotis, 2010, s. 316-317) köylerinin boşaltılmasını ve işgalci 12 bin⁷ Yunan askerinin geri çekilmesini sağlamıştır.

Adada Rum Milli Muhafız Ordusu'na (RMMO) bağlı 20.000 asker ve adaya kaçak olarak gelen Yunan '*gönüllü askerleriyle*' (Papandreou, 1970, s. 132; Gibbons, 1997, s. 246) birlikte, 12.000 (Adams-Cottrell, 1968, s. 71; Kyrris, 1981, s. 382; Albrecht, 1994, s. 15) kişilik askerî bir birlik daha bulunmaktadır. Kaldı ki bu *gönüllü askerî* birlikler, Rum Millî Muhafız Ordusu'nda oldukça etkin rol almışlardır.⁸

Aslında RMMO'nun oluşturulma gayesi, Türkiye'nin adaya yapması muhtemel müdahaleyi önlemek için kurulmuştur. Türkiye, krizin başından beri yasal hükümete Kıbrıslı Türklerin küçük gettolarda yaşamalarını ve devlet içinde azınlık durumuna düşmelerini önlemek için askerî müdahalede bulunabileceğini uyarısını yapmıştır. Bu nedenle Rum makamları, Yunanistan'ın da yardımı ile Kıbrıs'taki savunma imkânlarını artırmış ve RMMO'yu oluşturma gereksinimini hissetmişlerdir (Stefanidu,

⁶ "UN Secretary General's Report S/5950, September 1964", KKTC Dışişleri ve Savunma Bakanlığı Arşivi, Dosya: BM Öneri Paketleri, Tarih: 1964; The Turkish Republic of Northern Cyprus, Published by The Department of Public Relations, The Office of The Prime Minister, Nicosia, 1992, s. 16.

⁷ Why Independence – Our Republic is The Symbol of Our Sovereignty, Public Relations Department of The Ministry of Foreign Affairs and Defence, Nicosia, 1997, s. 43; Papandreou, 1970, s. 132.

⁸ Cyprus: Time to Look at Facts with Courage, Published by The Public Information Office Turkish Federation State of Cyprus, Nicosia, 1976, s. 15-16.

1987, s. 12). Makarios ise bu durumu daha farklı bir şekilde değerlendirmiştir. Ona göre 650 kişilik Türk birliğinin adadan çekilmesi halinde, adadaki Yunan kuvvetlerinin de geri gönderilebileceğini belirtmiş olması, adanın *askersizleştirme* yönünde atılmış ilk ciddi adım olarak değerlendirmiştir.⁹

Ne var ki 1963'ten sonra Makarios, açıkça Kıbrıs'ta dökülen kanların Enosis için döküldüğünü ve Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhak edilmedikçe meselenin halledilemeyeceğini¹⁰ en açık bir şekilde ifade etmesi, adanın *askersizleştirilmesi* yönündeki tekliflerini geçersiz kılmıştır. Zira Rum Ulusal Meclisi, *Enosis* kararını alırken, Makarios ise Yunanistan'ın NATO silahları ile mücehhez 20 bin askerini¹¹ Kıbrıs'a yığmasını, nihai amaç için önemli bir adım olarak görmüştür.

Yukarıda ifade edildiği gibi 1960 Anlaşmalarına göre Yunanistan'ın Kıbrıs'taki asker sayısı, 950'nin üzerinde olmayacaktır. Oysa 1963'ün Noel gününde ortaya çıkan çatışmanın ardından, adaya çok sayıda Yunan askerî birlikleri ve silahları getirilmiştir. 1967'ye kadar Kıbrıs'taki Yunan askerî birliklerinin sayısı 10-12 bini (Keesing's, 1967, s. 22437; Ehrlich, 1974, s. 106; Sarıca-Teziç-Eskiyurt, 1975, s. 148-149; Toluner, 1977, s. 239; Ecevit, 1984, s. 29; Fırat, 1997, s. 29) bulmuştur. Aslında bu konudaki tahminler değişiktir. 19 Kasım 1967 günlü *New York Times* gazetesinde de belirtildiği gibi, birtakım gazete haberlerinde, Kıbrıs'a gelen Yunan askerlerinin sayısı 20 bin kadar olduğu ifade edilmektedir.

Ancak 1974 öncesinde, *Makarios* ile *Grivas* arasında acımasız bir rekabete yaşanmıştır. Makarios, bu duruma karşı bazı önlemler almış ve bununla birlikte zorunlu askerliği, 14 aya kadar indirmiştir.¹² Böylece EOKA-B'yi ve RMMO'yu, mümkün olduğu kadar zayıflatmaya çalışmıştır. Fakat bunda başarılı olamamıştır.

Esasında RMMO'yu bünyesinde 19 piyade taburu, 4 komando taburu, bir mekanize piyade taburu, 1 tank taburu, 1 zırhlı keşif taburu ve 6 topçu taburu bulunurken, ayrıca istihkâm, uçaksavar, muhabere taburlarıyla, iki de dağ topçu bataryası vardır. Bunun dışında Yunan alayına mahsus, iki de piyade taburu mevcuttur. Pek tabii ki '*homeguard*'¹³ denilen ve seferberlik halinde askere alınacak birlikler de vardır. Onların mevcudiyeti 20 tabur kadardır. Böylece Rumların adadaki askerî varlığı 41 piyade taburu, 4 komando taburu, 1 mekanize, 1 tank, 1 keşif ve 7 topçu taburu ile bunları destekleyen birliklerden oluşmaktadır.

⁹ "Makarios'un '1960 Anayasası İşleme ve Kalkmıştır' Şeklindeki Beyanatları", KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dosya: Makarios'un Demeçleri, Tarih: 1992, s. 1.

¹⁰ "A Loose Translation of The Response by President Denktash to The Soviet Proposals", Kıbrıs Mektubu Dergisi, (1987) 2, s. 42.

¹¹ Adreas Papandreu, konuyla ilgili olarak şöyle demiştir: "Gizli bir operasyon güderek Makarios'a askerî yardım yapmayı taahhüt eden babam Yorgo Papandreu, büyük ölçekli bir plân hazırlayarak Makarios'un da bunu kabul etmesini sağladı. Geceleyin gemilerle askerlerini Kıbrıs'a gönderen Yunanistan, dikkat çekmemesi için askerlerine 'sivil kıyafet giydirerek' adaya çıkartmış ve Rum Millî Muhafız Ordusu'na dahil etmiştir. Bir buçuk ay içinde yaklaşık 20.000 asker çıkarttığımızı hatırlıyorum." Bkz... Papandreu, 1970, s. 132; Question of Cyprus, A Documented Story of 28 Years (1960-1988) – Greek and Greek Cypriots Statement, Report of UN Secretaries General, Reports of The International Press, Agreements, Decisions, Memoirs, Nicosia, 1988, s. 16.

¹² Zorunlu askerlik hizmeti, ancak *Cumhurbaşkanı* ve *Cumhurbaşkanı Yardımcısının* bu konuda anlaşmaya varması sonucu gerçekleştirildi. Bkz... "Conference on Cyprus, Documents Signed and Initialled at Lancaster House on February 19, 1959 (H.M. Majesty's Stationary Office, Cmnd. 679) / 11 Şubat 1959 Tarihinde Zürih'te İmzalanan Zürih Anlaşması: Harold Macmillan - C. Karamanlis – Adnan Menderes", KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dosya: Zürih Anlaşması, Tarih: 19 Şubat 1959.

¹³ "Kıbrıs Türk Bağımsızlık Mücadelesi ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Kuruluşu - 13 Kasım 1997", Doğu Akdeniz Üniversitesi Kuzey Kıbrıs Atatürk Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Mağosa, 1997, s. 23-25.

Bundan da anlaşılıyor ki adanın yarısını oluşturan *Trodos* dağları ile *Beşparmak* dağları gibi harekâta elverişli olmayan arazi hariç tutulduğu zaman, adanın 50-60 km²'ye 1 tabur düşecek kadar ciddi bir savunma yoğunluğundan söz edilebilmektedir. Kaldı ki bu sayıya, *polis teşkilâtı* dahil değildir. Aslında bu birliklerin fazlalığı, ideal ölçülerin çok üzerindedir. Dolayısıyla bu birliklerin sayısının fazla olduğunu söylemek mümkündür. Zaten bir kuvvetin, adanın herhangi bir yerinden, bir başka yerine iki veya üç saat içinde intikali söz konusuysen, bu kadar abartılı bir sayıya ihtiyaç yoktur. Aslında Kıbrıs'ta bu birliklerin istenilen yerde kullanılması oldukça kolaydır. Aynı şekilde ateş gücünün de istenen yere getirilip, istenen noktada kullanılması, bu çerçevede mümkün olabilmektedir. Ne var ki o dönemde, Kıbrıslı Rumların askerî mevcudu, yaklaşık 40.000 kişiden oluşmaktadır. Türklerde ise bu miktar, yaklaşık olarak 13.500'dir. Kaldı ki TMT mensuplarının, adanın muhtelif yerlerinde dağıtıldığı da unutulmamalıdır.

Bununla ilgili olarak Makarios, Yunan Cumhurbaşkanı General Gizikis'e bir mektup göndererek, Yunan kurmay subayları tarafından kadroları doldurulan ve kontrol edilen RMMO'yu, başlangıçtan beri EOKA-B'ye eleman ve malzeme temin eden bir kuruluş olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Makarios, EOKA-B'nin kanun dışı faaliyetlerini destekleyen ve Atina tarafından maddî açıdan yardım gören muhalefetin yayın organları, Genelkurmay İkinci Dairesi ve Kıbrıs'taki Yunan millî istihbarat servisi tarafından idare edildiğini de belirtmiştir (Akkurt, 1997, s. 67).

Bunun üzerinde Yunan Hükümeti Lefkoşa büyükelçisini Makarios'a göndermiş ve Makarios'a RMMO'yu sayıca azaltılması veya Yunan subaylarının geri gönderilmesi hâlinde, Türkiye'den Kıbrıs'a gelecek tehlikeye karşı korumasız kalacağı söylenmiştir. Makarios, bu fikri her ne kadar mantıklı balsa da hiç bir zaman inandırıcı bulmamıştır. Çünkü Makarios, Yunan cuntasından gelecek tehlikenin, Türkiye'den gelecek tehlikeden pek de az olmadığına inanmaktadır.

Ne var ki Türkiye 20 Temmuz 1974'te adaya askerî müdahale yapmıştır. İşte o zamandan beri Rum-Yunan cephesinin en büyük stratejisi, adanın '*askersizleştirilmesi*' olmuştur. Dolayısıyla bunun gerçekleşmesi için çaba harcamışlar ve zaman içinde çeşitli taktikler geliştirmişlerdir.

2.1. Kıbrıslı Rumların Adayı Askersizleştirme Çabaları (1974-1992)

BM ve ilgili tarafların hazırladığı birçok öneri paketinde, bu konuyla ilgili olarak her zaman için bir maddeye rastlamak mümkündür. Gali Fikirler Dizisi'ne kadar bütün öneri paketlerinde var olan bu konu, toplumlararası müzakerelerin de başlıca konusudur.

Bilindiği gibi Türk askeri, Makarios'un "*Yunanlılar, Kıbrıs'ı işgal etmişlerdir*"¹⁴ diye nitelendirdiği olaydan hemen sonra müdahale etmiştir. Hatta Türk tarafı, çıkarma yaptıktan, adada adil ve kalıcı bir çözüm sağlandıktan sonra askerlerini çekeceğini ilân dahi etmiştir. Kaldı ki Türkiye, bu görüşünü desteklemek için Cenevre Antlaşması'nın 4. maddesini onaylayarak göstermiştir. Bahse mevzu olan maddede "*bütün taraflarca kabul edilebilecek adil ve kalıcı bir çözüm çerçevesinde ve adada barış, güvenlik, karşılıklı güven tesisi edilince, uygun zamanlarda ve kademeli bir biçimde*" (Kılıçkiran, 1990, s. 16) Türk kuvvetlerinin çekileceği ifade edilmiştir. Bundan başka Türklerce benimsenen ve Cuellar'ın öneriler arasında yer alan bir başka hüküm ise dikkat çekicidir.

¹⁴ "Extract from Makarios Speech at The UN on 19th July 1974", KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dosya: Makarios'un BM Konuşmaları, Tarih: 19 Temmuz 1974, s. 13.

“Türk toplum liderliği, adada bulunan Türk askerî varlığından işbu anlaşmanın imzalanması tarihinden itibaren 1 ay içerisinde 3.500, federal hükümetin oluşumundan itibaren 1 ay içerisinde 5.000, federal organların tümüyle tesisine kadar geçen süre içinde de tümünün geri çekilmesini sağlamayı yükümlenir” (Kılıçkırın, 1990, s. 16) hükmü, bir öneri olarak hem Türkiye, hem de Kıbrıs Türk liderliği tarafından edilmiştir.

1979’da BM’nin aldığı bir kararla da “yabancı olan bütün silahlı kuvvetlerle birlikte yabancı askerî varlığın Kıbrıs Cumhuriyeti’nden derhal çekilmesini”¹⁵ talep etmiştir.

Kaldı ki BM’nin 37/253 sayılı kararının 7. ve 8. maddesinde Kıbrıs sorununun süratli ve kabul edilebilir bir çözüm için Kıbrıs Cumhuriyeti’ndeki ‘bütün işgal kuvvetlerinin’ derhal geri çekilmesini istemiştir.

BM, Kasım 1981’de iki tarafın önerileri arasında ortak taraf ve farklılıkları içeren bir değerlendirme belgesi sunmuştur. Bu öneriler arasında “polis kuvveti dışında, ada askerden arındırılacaktır” (Göktuğ, 1990, s. 156-157) ibaresi yer almaktadır. Ayrıca ilgili tarafların mutabakatıyla, BM Güvenlik Konseyi’nden, Kıbrıslı olmayan kuvvetlerin, üzerinde anlaşılabilir düzeyde azaltılmasının yanı sıra Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Rum kuvvetlerinin de azaltılmasını denetlemek gayesiyle BM Barış Gücü’ne yetki verilmesi kararlaştırılmıştır.

1986 yılı Ocak ayında Rum ve Yunan yönetimi, adada geçici hükümetin kurulmasından önce Türk askerinin çekilmesi yolundaki teklifini (Armaoğlu, 1991, s. 285), müzakere konusu yapmanın mümkün olmayacağını belirtmişse de buna karşın Türk tarafı, Kıbrıs’ta barış tesisi edildikten sonra Türk askerinin, misyonunu şerefle tamamlamış olarak bir program çerçevesinde çekileceğini, ancak, Türkiye’nin etkili garantörlüğünün devam edeceğini belirtmiştir.

Böylece BM Genel Sekreteri ile temsilcilerinin, aylarca perde arkasında süren temasları sonucunda, her iki tarafın da üzerinde mutabık kaldığı bir belge ortaya çıkmış oldu.

Bunun üzerine Genel Sekreter, 29 Mart 1986 tarihinde, daha önce üzerinde anlaşmaya varılan belgeyi imza için taraflara sunmuştur. Ne var ki Rum lideri Kiprianou belgeyi reddetmiştir. Bu bölgenin 8. maddesinin 1. fıkrasına göre Kıbrıslı olmayan askerlerin ve diğer unsurların adadan çekilmesine ilişkin takvim, Geçici Federal Hükümet kurulmadan önce ve taraflar arasında anlaşmayla çözüleceği belirtilmiştir (Sonyel-Tayyareci, 1992, s. 22; İsmail, 1998, s. 196-197; Cerrahoğlu, 1998, s. 191). Bu arada her iki taraf da Barış Gücü’nün iyi niyet hizmetlerini kullanarak, temas hattı boyundaki askerlerin birbirlerinden uzaklaştırılmaları sağlanacaktır. Böylece Türk tarafı, geçici müşterek hükümet kurulduktan sonra ve Türk askerinin belli bir takvime bağlı kalmak kaydıyla adadan çekilmesini kabul etmiş oldu.¹⁶

Kıbrıs Rum lideri Kiprianu, 20 Nisan 1986 tarihinde yazdığı bir mektupta ise herhangi bir çözümün bulunması için ön şartın, Türk askerinin adadan derhal geri çekilmesi yönünde olduğunu belirtmiştir (Cerrahoğlu, 1998, s. 99). Fakat Kiprianu, Kıbrıslı Türklere karşı tutumlarının değiştiğine ve Enosis’ten vazgeçtiklerine dair herhangi bir güvence vermemiştir.

¹⁵ “UNFICYP Basın Bildirisi No: CYP/79/17”, KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dosya: BM Barış Gücü, Tarih: 21 Kasım 1979.

¹⁶ KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Raif Denktaş’ın 12 Nisan 1989’da Belçika Senatosu’nda yaptığı konuşmadan alınmıştır. Bunun için bkz... “KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Raif Denktaş’ın 12 Nisan 1989’da Belçika Senatosunda Yaptığı Konuşma”, KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dosya: Konuşma Notları, Tarih: 12 Nisan 1989.

Daha sonraki bir zamanda Denктаş'ın Vasiliu'ya karşı yeni bir önerisi olmuştur. Bu öneriye göre taraflar, karşılıklı ve dengeli olarak kuvvet indirimine gidilmesi teklif edilmiştir. Böylece ilk kez adadaki Kıbrıslı Türk ve Türkiye ile Kıbrıslı Rum ve Yunanistan kuvvetlerinin toplamından teşekkül eden iki unsur arasında '*dengeli*' ve '*karşılıklı*' (Atacan, 1999, s. 139) olacak bir biçimde kuvvet indirimine gidilmesi teklif edilmiştir. Vasiliu'nun bu öneriye karşı cevabı sert olmuş ve Yunanistan'ın Rum kesiminin savunması ile ilgili faaliyetlere daha aktif¹⁷ bir şekilde katılacağını açıklamıştır.

Denктаş'ın 24 Ağustos ve 22 Kasım 1988 ile 9 Ocak ve 6 Nisan 1989 tarihli görüşmelerde ortaya koyduğu belgelerde¹⁸ Geçici Federal Hükümetin kurulduğu tarihten itibaren, Kuzey Kıbrıs'taki Kıbrıslı olmayan kuvvetlerle Kıbrıs Türk kuvvetleri, eş zamanda Güney Kıbrıs'taki Kıbrıslı olmayan kuvvetlerle Kıbrıslı Rum kuvvetleri arasında *denge* sağlanması öngörülmüştür. Geçici Federal Hükümetin kurulmasından sonra Kıbrıslı olmayan kuvvetler, önceden mutabık kalınan takvime uygun olarak, yeterli ve etkili garantiyi sağlayacak seviyeye indirileceği kararlaştırılmıştır. Öte yandan Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Rum kuvvetlerinin mevcutları, önceden üzerinde anlaşılmuş prensipler gereğince, Federe Devletler tarafından tespit edileceği belirtilmiştir.

Bununla birlikte belirli sürelerde yapılan eğitimle, *hızlı seferberlik ve aktif hizmet* için hazır bulundurulan *Kıbrıs Rum Yedek Askerî Kuvvetleri* de en aza indirilecektir. Çünkü federal bir çözümde, büyük çaptaki yedek kuvvetin Kıbrıs Türk tarafı için ciddi bir tehdit olacağı açıktır. Kaldı ki tamamı ortadan kaldırılması güç olabilecek bu tehdidi, en azından asgariye indirmek için etkili tedbirler alınması gerekecektir.

Bu anlaşmayla birlikte Rum tarafının 1964 yılında ENOSİS'i gerçekleştirmek için anayasaya aykırı olarak kurduğu ve Kıbrıs Türklerine karşı kullandığı RMMO'ya, Maronitlerin de askere çağırılması işlemi geçersiz sayılacaktır.¹⁹ Aslında Rum liderliğinin Maronit azınlığı hiçbir şekilde askerlik hizmetine çağırmaya *hakkı ve yetkisi* yoktur.

Türk tarafı adanın *askersizleştirilmesi* için '*deconfrantion*' önerisinde bulunmuştur. Denктаş'ın sunduğu ve 22 Kasım 1988 tarihli belgede yer alan bu fikir, oldukça dikkat çekicidir. Denктаş'ın bu önerisiyle geçici federal hükümetin kurulduğu tarihte, Kuzey Kıbrıs'taki Kıbrıslı olmayan ve Kıbrıs Türk kuvvetleri ile Güney Kıbrıs'taki Kıbrıslı olmayan ve Kıbrıslı Rum kuvvetleri arasında bir denge kurulacaktır. Geçici hükümetin kurulmasından sonra Kıbrıslı olmayan kuvvetler, üzerinde önceden mutabık kalınan bir takvim uyarınca etkin ve yeterli garantileri sağlamak için gerekli olan düzeye çekilecektir. Bununla birlikte Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Rum kuvvetleri, üzerinde mutabık kalınan prensipler ve yukarıdakine paralel olarak ilgili federal devlet tarafından düzenlenecektir.²⁰

Hatta Kıbrıs Türk tarafı, Lefkoşa bölgesinde, uygun '*deconfrontation*' tedbirleri alınmasını da önermiştir. Tabiiyle bu tedbirlerin ayrıntıları üzerinde anlaşmaya varılması gerekecektir. Lakin federal bir çözüm içinde, güvenlikle ilgili anlaşmaya varılmasını güçleştirebilecek iki önemli unsur vardır. Bunlar sırasıyla şu şekildedir:

¹⁷ "Mesut Yılmaz'ın 21 Aralık 1988 Tarihli Konuşması", TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 21, 49. Birleşim Tutanakları.

¹⁸ Kıbrıs Sorunu Gelişmeler ve Görüşmeler, SİSAV Yayınları, Reyo Matbaacılık, İstanbul, 1990, s. 49.

¹⁹ "Kıbrıs Türk Tarafının Entegre Bütünün Bir Parçası Olarak 'Kıbrıslı ve Kıbrıslı Olmayan Kuvvetler' Konusuna Yaklaşımı", KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dosya: Türk Önerileri, Tarih: 9 Ocak 1989.

²⁰ "Kıbrıs Türk Tarafının Entegre Bütünün Bir Parçası Olarak 'Kıbrıslı ve Kıbrıslı Olmayan Kuvvetler' Konusuna Dair Yaklaşımı", KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dosya: Türk Önerileri, Tarih: 22 Kasım 1988.

1. Rum tarafınca, 1990'lı yılların başından itibaren onar yıllık bir süreleri kapsayan ve yüksek teknolojik değer içeren silah sistemlerinin adaya getirilmesi ve bununla ilgili silahlanma programının yürütülmesidir.

2. Periyodik eğitimlerle, her an seferber edilmeye hazır vaziyette bulundurulanan Rum yedek kuvvetlerinin durumunun belirlenmesidir.²¹

Aslından bu iki konuya çözüm bulunması şarttır. Fakat bununla ilgili olarak Rum tarafından gerekli girişimler yapılmamıştır. Bu sorunun hâlli ve taraflar arasında güven bunalımının ortadan kaldırmak için Denктаş, 9 Ocak 1989 tarihinde 'deconfrontation' önerisini daha da genişleterek, Rum tarafına yeniden sunmuştur. Bu öneriye göre:

1. 'Deconfrontation' tedbirleri, iki tarafın temsilcileri arasında, 'entegre bir bütünü' parçaları dışında ve ayrı bir anlaşmayla belirlenmelidir.

2. 'Deconfrontation' tedbirlerinin uygulanması, *ara bölgenin* genişletilmesine yol açmamalıdır.

3. UNFICYP'in sorumluluk bölgesi, esas olarak *ara bölge* olmaya devam etmelidir.

4. 'Deconfrontation' tedbirlerinin uygulanması konusunda UNFICYP'in rolü, iki taraf arasında irtibat sağlamakla sınırlandırılmalıdır.

5. Kıbrıs Türk tarafının Lefkoşa bölgesi için önerdiği 'deconfrontation' önerisi, bir *iyi niyet* tedbiri niteliğindedir. Bu nedenle kapsamlı bir çözüm çerçevesine girebilecek herhangi bir konu ile bağlantı kurulmamalıdır.

6. Türk tarafı, UNFICYP'in Lefkoşa'da üç yerde nöbetçilerin karşılıklı olarak geri çekilmesi önerisini memnunlukla karşılamakta ve UNFICYP aracılığı ile teknik ayrıntılar üzerinde varılacak anlaşma ile bu tedbirlerin uygulanması yönünde derhal harekete geçmeye hazır olduğunu beyan etmektedir. Ayrıca Kıbrıs Türk tarafı, bu uygulamanın Lefkoşa Bölgesi'nde yaygınlaştırılmasına da hazır olduğunu belirtmiştir.²²

Aslında nihaî hedefin, adanın *askerden arındırılması* olduğu açıktır. Anlaşmayla birlikte yabancı askerlerin büyük ölçüde çekileceği, sadece sembolik bir birliğin kalacağı tasarlanmıştır. Bu yüzden askerî tatbikatlar karşılıklı olarak durdurulabilmesi, dekonfrantasyonun ilerletilebilmesi ve karşılıklı askerî indirim yapılabilmesi için başta Türkiye ve Yunanistan'ın yardımcı olması gerekecektir.²³ Bunun dışında demokrasi dışı örgütlenmenin ve faaliyetlerin engellenmesi, tüm paramiliter örgütlerin yasaklanması ve devlet kaynaklarının siyasî ve ideolojik maksatlarla iktidarın lehine kullanılmasının engellenmesi şarttır. Gerçi Rumların bu öneriye sıcak bakmadığı DİŞİ milletvekili Hristakis Katsombas'ın ifadesinden de anlaşılmaktadır. Katsombas'ın ifadesiyle Rum tarafında, "*Kıbrıs sorununu Türkiye ile askerî konfrantasyona giderek çözümlenmeye çalışılması, bütün adanın Türkiye tarafından işgaline yol açacaktır*"²⁴ görüşü hakimdir.

²¹ a.g.b.

²² "Kıbrıs Türk Tarafının Entegre Bütünü Bir Parçası Olarak 'Kıbrıslı ve Kıbrıslı Olmayan Kuvvetler' Konusuna Yaklaşımı", KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dosya: Türk Önerileri, Tarih: 9 Ocak 1989; Kıbrıs Sorunu Gelişmeler ve Görüşmeler, 1990, s. 49; Cerrahoğlu, 1998, s. 203.

²³ Varoluş Yolumuz, CTP Yayınları, 2. Baskı, İleri Matbaacılık, Lefkoşa, 2001, s. 4.

²⁴ "Katsombas: 'Silahları Bırakalım' Diyor", Vima Gazetesi, 24 Şubat 1995, No: 4409, s. 1; Kıbrıs Rum Basını Özetleri, Türk Ajansı Kıbrıs (TAK) Arşivi, 24 Şubat 1995, s. 1.

Aslında Türk tarafından '*deconfrontation*'dan anladığı şey, Rumlardan oldukça farklıdır. Her şeyden önce bu görüş, tarafların kendi topraklarını BM'ye vermesi ve orasının *ara bölge* yapılması anlamına gelmemektedir (Cerrahoğlu, 1998, s. 132). Sadece bazı yerlerden silahlı askerlerin çekilip, yerine sivil polislerin konulacağı ifade edilmektedir. Dolayısıyla *ara bölgenin* bugünkü durumu ve hacmi, olduğu gibi kalacaktır. BM'nin *ara bölgedeki* görevi, daha önce belirlendiği gibi yine o sınırlar içinde devam edecektir. İşte Türk tarafının '*deconfrontation*'dan anladığı budur.

27 Ocak 1989 tarihinde Rum Ulusal Konseyi tarafından oy birliği ile onaylanan ve daha sonra Denktaş'a sunulan Rum belgesinde, Türk askerinin tam olarak çekilmesi ve adanın *askersizleştirilmesi* konularına değinilmiştir. Buna göre '*işgal kuvvetlerinin*'²⁵ adadan çekilmesi konusundaki tavırlarında herhangi bir değişiklik olmadığı ve bu kuvvetlerin adadan çekilme işlemi, geçici hükümet kurulmadan önce tamamlanması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca Kıbrıslı Rumların önerileri arasında, adanın uluslararası gözetim altında *askersizleştirilmesi*²⁶ konusu da vardır.

Daha sonra Cuellar'a 30 Ocak 1989 tarihinde "*Federal Cumhuriyet ve Kıbrıs Sorunu Çözümü ile İlgili Ana Hatlar*" (Uluç, 1992, s. 18) adıyla teslim edilen Rum önerileri, BM kararlarını ve Genel Sekreter raporlarını hiçe saymış ve sorunu, iki toplumun 1960'da kurduğu Kıbrıs devletinin de gerisine götürmüştür. Ne var ki bu öneri paketinde, dış ve iç tehdidi ortadan kaldıracak tek yolun, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin tamamen *askersizleştirilmesi* olduğu savunulmuştur. Bunun için de Kıbrıslı olmayan bütün kuvvetler, Kıbrıs Cumhuriyeti'nden derhal çekilmeli ve Kıbrıslı kuvvetlerin tümü dağıtılmalıdır. Buna göre iç güvenlik, federal ve eyalet seviyesindeki BM kuvvetlerince sağlanması istenmiştir.²⁷

Görülebileceği gibi bu durum, 1960 Anayasasındaki düzene dahi taban tabana zıttır. Bu konu biraz daha irdelenecek olursa, Rum belgesinin "*Askersizleştirme ve Güvenlik*" başlıklı II. bölümü,²⁸ baştan sona gerçekçilikten uzak ve BM Genel Sekreteri'nin ilgili belgeleri ile çelişir durumdadır. Özellikle bu bölüm de Kıbrıs Türk halkının güvenlik gereksinimlerinin Kıbrıs sorununun temel unsurlarından birisi olduğu, kasten göz ardı edilmiştir. Hâlbuki *askersizleştirme* konusu, adadaki iki halkın karşılıklı güvenlik gereksinimleriyle ilgili olarak ele alınması gerekmektedir. Dolayısıyla *güvenlik* ve *askersizleştirme* sorunu, propaganda malzemesi olmayıp, Kıbrıs Türk halkı için hayati bir mesele olarak ortada durmaktadır. Kaldı ki bu hayati mesele, kapsamlı bir anlaşma çerçevesinde, bölünmez bütünün bir parçası ve garantiler sistemi içinde çözümlenmelidir. Ancak Rum tarafının sunduğu bu belgede, iki halkın güvenlik gereksinimlerini uzlaştırmak yerine, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin, üstelik federal ve geçici bir hükümet kurulmazdan önce, geri çekilmesini sağlamak ve Kıbrıslı Türkler için *güvenlik boşluğu* yaratmak amacındadır. Rum tarafının öngördüğü '*askersizleştirilmiş*' bir Kıbrıs, Kıbrıs Türkünü 1963'de olduğu gibi, Rum toplumunun siyasal üstünlüğüne, özel ve silahlı unsurların insafına bırakacak ve bu durum, Rum toplumu içindeki şiddete başvurma eğilimi ile birleşince, Kıbrıs Türk tarafının

²⁵ "Rum Önerilerinin Niteliği", Simerini Gazetesi, 28 Ocak 1989, No: 7889, s. 49; Kıbrıs Rum Basın Bülteni, Türk Ajansı Kıbrıs (TAK) Arşivi, 28 Ocak 1989, s. 49; "Rum Ulusal Konseyi Kararları - 1989", KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dosya: Rum Ulusal Konseyi Kararları, Tarih: 1989.

²⁶ "Rum Önerilerinin Niteliği", Simerini Gazetesi, 28 Ocak 1989, s. 49; Rum Basın Bülteni, Türk Ajansı Kıbrıs (TAK) Arşivi, 28 Ocak 1989, s. 49; "Rum Ulusal Konseyi Kararları - 1989", KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dosya: Rum Ulusal Konseyi Kararları, s. 49.

²⁷ Kıbrıs Sorunu Gelişmeler ve Görüşmeler, 1990, s. 50; Cerrahoğlu, 1998, s. 217-218.

²⁸ "Kıbrıs Sorunu Tarafının 30 Ocak 1989 Tarihli Genel Mahiyetteki Önerileri Hakkında Değerlendirme", KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dosya: Kıbrıslı Rumların Önerileri, Tarih: 30 Ocak 1989.

güvenlik riskini azaltmak yerine arttıracaktır. Bir başka deyişle Türkiye'nin etkin ve yeterli garantisi dışında, 60.000'in üzerindeki eğitilmiş Rum ihtiyat gücünün arzettiği ciddi tehlikeyi ortadan kaldıracak hiçbir formül yoktur. Hâlbuki güvenlikle ilgili hayatî sorun, Kıbrıs Türk tarafının sunduğu belgede gerçekçi ve yeterli olarak ele alınmış bulunmaktadır. Bu belgede ortaya konan esnek yaklaşım, sorunu, *dengeli* ve *yapıcı* bir şekilde çözümlenmektedir.

Rum belgesine göre iç güvenliğin BM denetimindeki uluslararası bir güçle sağlanabileceği konusunda varsayımı ise 1964-1974 yılları arasındaki döneme bakmak ve adada şimdikinden daha büyük sayılarda mevcut bulunan BM *Barış Gücü*'nün o dönemde Kıbrıslı Rumların BM kararlarını hiçe sayarak gerçekleştirdiği tecavüzlere sadece *tanıklık* etmekle yetindiğini anımsamak yeterli olacaktır.

Rum tarafının yaptığı önerilerin gerçeklerden yoksun olduğu, "*Askersizleştirme ve Güvenlik*" başlığı altındaki bölüme Kıbrıs Türk yurttaşlarının bazılarının dahil edilmesinden ve bunların "*adanın tümü için güvenlik riski*" oluşturduğu gerekçesiyle "*geri çekilmelerinin istenmesinden*"²⁹ açıkça görülmektedir.

Bunun üzerine Denктаş ve Vasiliu, BM Genel Sekreteri gözetiminde 29 Haziran 1989 tarihinde bir araya gelmişlerdir. Bu görüşmede nihaî hedefin, adanın *askerden arındırılması* olacağı ve anlaşmayla birlikte yabancı askerlerin büyük bölümünün çekileceği belirtilmiştir. Aslında yeni metinde ve 1986 Mart belgesinde, *Kıbrıslı olmayan kuvvetlerin geri çekilmesine* ait bir takvime yer verilmiştir. Bu yeni metinde "*bu takvim, federal cumhuriyetin kurulmasından önce uygulanacak*"³⁰ ifadesi yer alırken, 1986 Mart belgesinde, geri çekilme işleminin kurulması düşünülen '*Geçici Hükümetin*' göreve başlamasından önce olması plânlanmıştır.

BM Genel Sekreteri'nin hazırladığı 25 Temmuz 1989 tarihli "*belge olmayan bölgede*"³¹ Federal Kıbrıs Cumhuriyeti'nin *askerden arındırılması*, temel amaçlardan birisi olarak ortaya çıkmıştır.

Aslında Kıbrıs için yapılacak kapsamlı anlaşmada, Kıbrıs Rum ve Kıbrıs Türk birliklerinin mutabık kalınacak seviyeye indirilmesi ve İttifak Antlaşması'nda öngörülme-yen Kıbrıslı olmayan tüm güçlerin, bir takvim çerçevesinde geri gönderilmesi gerekecektir. Bu takvim, Federal Cumhuriyetin kurulmasından önce uygulanacaktır. Ayrıca İttifak Antlaşması uyarınca Kıbrıs'ta Yunan ve Türk kontenjanları bulunmaya devam ettiği sürece, Federal Kıbrıs Cumhuriyeti'nde Cumhurbaşkanı ve Yardımcısının ortak komutanlığı altında eşit sayıda Kıbrıslı Rum ve Kıbrıslı Türk birliklerinden oluşacak federal bir kuvvet bulundurulacaktır. Aynı zamanda ilgili taraflar, UNFICYP'nin gelecekteki rolünün yanı sıra, Kıbrıs Rum ve Türk kuvvetlerinin mutabık kalınacak seviyeye indirilmesini ve Kıbrıslı olmayan kuvvetlerin üzerinde anlaşmaya varılan takvim çerçevesinde geri çekilmesini, bu sürecin denetlenmesini ve tüm ilgililerin anlaşmanın ilgili bölümlerine uygun davranmasını Güvenlik Konseyi'nden isteyeceklerdir.

Görüldüğü üzere önerinin ilk üç maddesi, ilgili taraflarca kabul edilebilecek niteliktedir. Aslında anlaşmaların günün koşullarına uyarlanması, muhakkak ki Türk

²⁹ a.g.b.

³⁰ "BM 29 Mart 1986 Tarihli Öneri Paketi", KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dosya: BM Öneri Paketleri, Tarih: 29 Mart 1986.

³¹ "BM'nin 25 Temmuz 1989 Tarihli Non-paper Önerisi", KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dosya: BM Öneri Paketleri, Tarih: 25 Temmuz 1989.

ve KKTC tezlerinin aleyhinde sonuç vereceği anlamına gelmemektedir. Ne var ki öneride, 'günün koşulları'³² deyiminin ne anlama geldiği tarif edilmemiştir. Evvela bunun tarifinin yapılması gerekecektir. Bu tarife, pekâlâ Türk tezlerine yakın bir anlam da verdirilmesi mümkündür. Geriye önerinin son paragrafı kalmıştır ki, burada garantilerle, BM Anlaşmasıyla, Güvenlik Konseyi kararlarıyla ve 52. madde arasında bir bağlantı kurulmaktadır. Ne var ki Kıbrıslı Türkler, bu bağlantıdan rahatsızlık duymuşlar ve garantiler konusunda, taviz vermek istememişlerdir. Kaldı ki 1963-1974 yılları arasında BM'nin acil durumlarda hareket etmesindeki zafiyet güçlüğü müteaddit defalar gözleyen Kıbrıslı Türkler, bu konuda herhangi bir taviz vermesi oldukça güçtür.

Görülebileceği üzere *federal cumhuriyetin* veya *federe devletlerin* güvenliklerinin garanti edileceği ve ülkeyi askerden arındırmanın ilerde ulaşılması gereken bir amaç olduğu ortadadır.³³ Ancak 1989 anlaşması gereğince, insandan arındırılmış bölgelerin güvenliği, her iki tarafın askerî makamlarının BM *Barış Gücü* ile işbirliği yapması gerekecektir.

26 Şubat 1990 tarihinde BM Genel Sekreteri '*Draft Outline Agreement*'³⁴ adı altında bir çözüm paket hazırlamıştır. Bu pakette, kapsamlı anlaşmaya istinaden üzerinde anlaşılacak düzeyde Kıbrıslı Rum ve Kıbrıslı Türk kuvvetlerin azaltılmasına ilişkin bir program içermektedir. Bu program, özellikle federasyon oluşturulmadan önce tam olarak uygulanacaktır. Federasyonda aynı büyüklükte, biri Kıbrıslı Türk, diğeri de Kıbrıslı Rum'dan oluşan bir birlik bulunacaktır.

Fakat herhangi bir seferi kuvvet, hiçbir şekilde askerî eğitim ya da sivil grupların yarı askerî eğitim görmeleri söz konusu olmayacaktır. İttifak Antlaşmasında öngörülen Türk ve Yunan alayları, Kıbrıs'ta üslenmeye yine devam edeceklerdir. Kıbrıslı olmayan kuvvetler, üzerinde anlaşılacak bir programa göre yeterli ve etkili garantilerin sağlanabilmesi için gerekli olan düzeye indirileceklerdir. İlgili tarafların mutabakatıyla BM Güvenlik Konseyi'nden Kıbrıslı olmayan kuvvetlerin üzerinde anlaşılacak düzeyde azaltılmasının yanı sıra Kıbrıslı Türk ve Rum kuvvetlerinin azaltılmasının da denetlenmesi için BM *Barış Gücü*'ne yetki verilmesi istenecektir.³⁵ Tam bu esnada Vasiliu devreye girerek, Kıbrıslı Rumların güvenlik konusuna ne kadar duyarlı olduğunu söylemiş³⁶ ve Kıbrıs'ın tamamen *askersizleştirilmesini* stratejik hedef olarak destekleyeceğini açıklamıştır (Delicermak, 1997, s. 16). Bundan da anlaşılıyor ki, *askersizleştirme* konusu, bugün hâlâ Kıbrıslı Rumlar ile Yunanistan'ın, '*Kıbrıs sorununa*' çözüm bulunmasında ortaya koyduğu ana taleplerinden birisidir (Gibbons, 1997, s. 89). Buna göre Türkiye'nin önce KKTC'deki askerlerinin geri çekilmesinin istenmesi, Rum stratejisinin ana kriterlerinden biri olduğu söylenebilir.

³² a.g.b.

³³ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 789 (1992) Sayılı Kararının Işığında Kıbrıs Sorunu ve Türkiye, Siyasî ve Sosyal Araştırmaları Vakfı – SİSAV, İstanbul, 1993, s. 21; "BM Genel Sekreteri Butros Gali Tarafından Sunulan Önerilerin İçeriği", Kıbrıs Gazetesi – Özel Maraş Eki, 18 Haziran 1993, s. 12.

³⁴ "1990 Yılında Sunulan 27 Sayfalık Türk Önerileri", KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dosya: BM Öneri Paketleri, Tarih: 1990.

³⁵ a.g.b.

³⁶ "RİK Rum Radyosunun Türkçe Programında Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Lideri Yorgo Vasiliu ile Yapılan Mülakatla İlgili Rum Enformasyon Dairesi'nin 21.2.1990 Tarihli Basın Bülteni", KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dosya: Rum Liderlerinin Demeçleri, Tarih: 1990.

2.3. Kıbrıs'ta Gali Plânı'na Göre Askersizleştirme Çalışmaları (1992-1993)

Toplumlararası görüşmelerin yeniden başladığı 1992 yılından beri yukarıda adı geçen konular tartışma konusu olmuştur. Zaten 1992 Şubatında özellikle *güvenlik ve askersizleştirme* (Necatigil, 1998, s. 385) konularında yoğunlaştığı ve taraflar arasında derin görüş ayrılıkları olduğu görülmüştür.

Gali'nin hazırladığı plânda "*Güvenlik ve Garanti*" başlıklı dördüncü bölümde,³⁷ federal cumhuriyetin ve federe devletlerin güvenliklerinin garanti edileceği ve ülkeyi '*askerden arındırmanın*' ileride ulaşılması gereken bir amaç olduğu belirtilmiştir. Kıbrıs Rum ve Yunan kuvvetleri ile Kıbrıs Türk ve Türk kuvvetleri arasında sayısal dengenin tespit edilecek zaman süreci içinde tamamlanmasını sağlayacağı, Kıbrıs Rum ve Türk kuvvetlerinde mutabık kalınacak indirimlerin yapılması ve İttifak Anlaşması'nda öngörülme-yen Kıbrıs dışı kuvvetlerin adadan çekilmeleri için bir takvim hazırlanacağı ve bu takvimin aşamalar hâlinde yürürlüğe konulacağı görüşlerine yer verilmiştir.

İttifak Antlaşması, ileride mutabık kalınacak ve adedi aşılamayacak personel ve teçhizat bakımındaki eşit sayıdaki Türk ve Yunan kontenjanlarının adada bulundurulmasını, bu kuvvetlerin kendi toplumlarının idare ettikleri federe devlet arazisinde üslenmesini, diğer federe devlet arazisine girmemesini, Federal Başkan ve Başkan Yardımcısının müşterek komutaları altında eşit sayıda Türk ve Yunan kuvvetlerini aşmayan Kıbrıslı Rum ve Türk birliklerinden oluşan Federal bir kuvvetin muhafaza edilmesini, kendi topraklarında görev yapacak ve kuvvetlerin konuşlandırma yerlerinin Başkan ve Başkan Yardımcısı tarafından müştereken saptanmasını öngörmüştür.

Kapsamlı Çerçeve Anlaşması'nın onaylanmasından sonra üç garantör devlet ile iki toplumun temsilcileri ve UNFICYP'den oluşacak geçici bir *komite* kurulacağı belirtilmiştir. Bu komitenin görevi ise takvime uygun olarak Kıbrıs Rum ve Türk kuvvetlerinin mutabık kalınan seviyeye indirilmesini, aynı zamanda Kıbrıslı olmayan kuvvetlerin adadan çekilmesini sağlamak olduğu ifade edilmiştir.³⁸

Bundan da anlaşılıyor ki, Fikirler Dizisi'nde *askersizleştirme* konusuna büyük bir önem verilmiştir. Fikirler Dizisi'ndeki *askersizleştirme* ile ilgili maddelerin içeriği ve taşıdığı anlam şu şekilde ifade edilebilir:

1. Federal cumhuriyetin *askersizleştirilmesi*, temel ve nihaî hedef olmuştur (md. 53).

2. Adadaki Rum ve Yunan askeri ile Türk ve Kıbrıs Türk askerinin sayısal bakımdan eşit olması, Bütünlüklü Çerçeve Anlaşması'nın her iki toplum tarafından ayrı ayrı *referandumlarla* onaylanmasından sonra belli bir takvim çizelgesi içinde sağlanması kararlaştırılmıştır (md. 56).

3. Kıbrıs Rum ve Türk kuvvetleri kabul edilebilecek bir seviyeye indirilmesi ve İttifak Antlaşması'nda olduğu gibi '*Kıbrıslı olmayan tüm güçlerin çekilmesine*' yönelik bir zaman çizelgesi hazırlanacaktır. Bu zaman çizelgesi, federal cumhuriyetin kurulmasından önce, tamamen ve aşamaları ekte belirtilen eylem plânına göre yürütülmesi hesaplanmıştır (md. 57).

³⁷ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 789 (1992) Sayılı Kararının Işığında Kıbrıs Sorunu ve Türkiye, 1993, s. 9-10.

³⁸ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 789 (1992) Sayılı Kararının Işığında Kıbrıs Sorunu ve Türkiye, 1993, s. 9-10.

4. İttifak Antlaşması, Kıbrıs Rum ve Türklerin eşit oranda asker, tabur ve her biri belli bir sayıda askeri aşmayacak şekilde yerleştirilmesi sağlanacaktır. Rum askerî taburu, Kıbrıs Rum toplumunun idaresindeki federe devlette konuşlandırılacak ve Kıbrıs Türk toplumunun yönetimindeki federe devlete giremeyecektir. Buna ek olarak Kıbrıs Türk taburu, Kıbrıs Türk toplumunun idaresindeki federe devlette konuşlandırılacak ve Kıbrıs Rum toplumunun yönetimindeki federe devlete giremeyeceği kararlaştırılmıştır (md. 58).

5. Federal cumhuriyet, Başkan ve Yardımcısının ortak yetkisi ve sorumluluğu altında, eşit sayıda Kıbrıs Rum ve Türk taburları ile askerlerinden oluşacak, birliklerin gerekli ekipman kapasitesini aşmamak kaydı ile federal güce sahip olacağı belirtilmiştir (md. 59).

6. Herhangi bir yedek güç ile sivil gruplar, askerî veya yarı askerî eğitime tâbi tutulmayacakları zikredilmiştir (md. 60).

7. Kıbrıs Rum ve Türk birlikleri, iki toplum arasındaki karşılıklı saygı, dostluk ve yakın ilişkileri geliştirecek ve federal cumhuriyetin her yerinde müştereken yapacakları sosyal hizmet faaliyetleriyle refah düzeyini artıracakları kararlaştırılmıştır (md. 61).

8. Bütünlüklü Çerçeve Anlaşması'nın her iki toplum tarafından ayrı ayrı *referandumlarla* onaylanmasından hemen sonra üç garantör devlet, Kıbrıs Rum ile Türk toplumları ve Kıbrıs'ta bulunan BM Barış Gücü'nden oluşan geçici bir '*Gözlemleme Komitesi*' oluşturulacak ve bu komite aşağıda ifade edilen konularda sorumlu olacaktır:

Bütünlüklü Çerçeve Anlaşması'nın her iki toplum tarafından ayrı ayrı *referandumlarla* onaylanmasından hemen sonra bir tarafta Yunan ve Kıbrıs Rum taburu ve ekipmanı, diğer taraftan Türk ve Kıbrıs Türk taburu ve ekipmanının belli bir zaman dilimi içinde kabul edilen sayısal eşitliğe ulaşmasını denetlemek, federal cumhuriyetin kurulmasından önce belli bir zaman çizelgesi içinde Kıbrıs Rum ve Türk taburlarının kabul edilen düzeye indirilmesi ve İttifak Antlaşması'nda belirtilmeyen Kıbrıs dışı güçlerin tamamının çekilmesini kontrol etmekle görevli olması kararlaştırılmıştır (md. 63).

9. '*Araştırma ve Denetleme Komitesi*', Federal Başkan ya da Yardımcısının görüşlerini veya garantör devletlerin federal cumhuriyetin veya her iki toplumun güvenliğini tehdit edecek konularla ilgili veya '*Araştırma ve Denetleme Komitesi*'nin gerekli göreceği diğer metotları araştırma ve geliştirmekten sorumlu olacaktır. '*Araştırma ve Denetleme Komitesi*', Garanti ve İttifak Antlaşmaları'nda verilen düzenlemelerin ihlâl edilmesinden dolayı ortaya çıkacak herhangi bir durumun düzeltilmesi için tavsiyelerde bulunacaktır. Taraflar, bu tavsiyeleri, mümkün olduğu kadar hızlı ve iyi niyetli bir şekilde hayata geçirmekle yükümlü olacakları belirtilmiştir (md. 65).

10. BM Güvenlik Konseyi, '*Araştırma ve Denetleme Komitesi*'ni desteklemek dahil, UNFICYP yetkilisinin bazı konuları gözden geçirmesini isteme hakkına da sahip olacağı ifade edilmiştir (md. 66).³⁹

³⁹ "Set of Ideas on an Overall Framework Agreement on Cyprus (1992)", KKTC Dışişleri ve Savunma Bakanlığı Arşivi, Dosya: BM Öneri Paketleri, Tarih: 1992; "Set of Ideas on an Overall Framework Agreement on Cyprus (1992)", KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dosya: BM Öneri Paketleri, Tarih: 1992; "Set of Ideas on an Overall Framework Agreement on Cyprus (1992)", BM Ankara Temsilciliği Arşivi, Dosya: BM Öneri Paketleri, Tarih: 1992; Akpınar, 1992, s. 1; "Birleşmiş Milletler Çözüm Plânının Tam Metnini Açıkıyoruz", KKTC Dışişleri ve Savunma

Buna ilâveten askerî modernizasyonlarla ilgili bütün programlar ve mevcut durumlarının güçlendirilmesi ile ilgili çabaların derhal durdurulması kararlaştırılmıştır. Tarafların tampon bölge boyundaki *askersizleştirme* çabaları, her iki tarafa ait askerî birliklerin yakın oldukları bölgelere kadar yaygınlaştıracak ve bunun için UNFICYP ile işbirliği yapacaklardır. Ayrıca UNFICYP'nin *hareket özgürlüğü*, adanın her tarafında geçerli olması da sağlanacaktır.

63. madde dikkate alınarak yorum yapılacak olursa, Kıbrıs'taki silahlı kuvvetlerin asker sayısı halihazırda çok yüksektir ve bu miktarın artmaya devam ettiği de görülmektedir. Ancak *Fikirler Dizisi'*nde öngörülen, adadaki Türk kuvvetlerinin 10 yıl önceki düzeyine indirilmesi ve buna karşın Rum tarafındaki *silahlanma programının* askıya alınması tasarlanmıştır.⁴⁰ Bu adımlara ilâveten, BM Barış Gücü'nün personel ve kaynaklarında gerçekleştireceği önemli *indirimler* (Necatigil, 1998, s. 397) göz önünde bulundurulduğunda, adadaki *askersizleştirme* çabalarında önemli bir adım atılmış olacaktır.

BM Barış Gücü'nün 1989'da her iki tarafın askerî kuvvetleriyle sonuçlandırdığı ve buna göre her iki tarafın mevzilerinden asker çekip,⁴¹ Lefkoşa'daki bazı duyarlı yerlerde devriyelerini durdurmaları ve BM'nin kontrolündeki *ara bölgede* her iki tarafın birbirine çok yakın olduğu mevkiileri içine alacak şekilde genişletilmesi gerekmiştir (Necatigil, 1998, s. 397). Ayrıca BM Barış Gücü Komutanı'na, bu amacı gerçekleştirmek için iki tarafla da müzakere yapma yetkisi verilmiştir.

Kısacası adada, garantör devlet olarak Türkiye ve Yunanistan'ın bulunduracağı askerî güçlerin, müzakereler sonucunda ortaya konacak bir takvime göre asgarî bir düzeye indirilmesi kararlaştırmıştır. Zaten bu sürecin denetimi, BM Barış Gücü aracılığı ile yapılacaktır (Talat, 2002, s. 17). Böylece *Fikirler Dizisi'*nde öngörüldüğü gibi Kıbrıs'taki yabancı askerlerin sayısının azaltılması,⁴² savunma harcamalarının da azaltılmasına neden olacaktır.

Aslında mevcut dekonfrantasyonun geliştirilmesi, asker sayısının azaltılması ve RMMO'yu silahlanma programının askıya alınması, *askersizleştirme* konusunda atılmış önemli bir adımdır. BM Genel Sekreterliği ve Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin nihaî amacı, asker sayısını azalttıktan sonra bütün *'yabancı kuvvetlerin'*⁴³ çekilmesini sağlamıştır. Böylece *'yabancı kuvvetlerin'* çekilmesiyle, Kıbrıs Türk toplumunun hiçbir tehlike ile karşılaşmayacağı hususunda da teminat verilmiş olacaktır. Ancak bu teminatın içeriği, şekli, düzeni veya yaptırım gücü ne olacağı belli değildir.

Bakanlığı Arşivi, Dosya: BM Öneri Paketleri, Tarih: 1992; "Başpiskopos'un Konuşması", Eleftherotipia Gazetesi, 2 Kasım 1992, No: 3022, s. 4; Rum Basın Bülteni, Türk Ajansı Kıbrıs (TAK) Arşivi, 2 Kasım 1992, s. 4; Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 789 (1992) Sayılı Kararının Işığında Kıbrıs Sorunu ve Türkiye, 1993, s. 8; "Güvenlik Konseyi Gali Raporu'nu Ele Alıyor", Kıbrıs Gazetesi, 10 Nisan 1992, No: 658, s. 8; "Güvenlik Konseyi Gali Raporu'nu Ele Alıyor", KKTC Başbakanlık Enformasyon Müdürlüğü Arşivi, Dosya: BM Öneri Paketleri, Tarih: 10 Nisan 1992, s. 8.

⁴⁰ "Vasilii'ya Seçim Hediyesi", Kıbrıs Gazetesi, 22 Kasım 1992, No: 2556, s. 12-13; "Report of The Secretary-General on His Mission of Good Offices in Cyprus, 23 November 1992", KKTC Dışişleri ve Savunma Bakanlığı Arşivi, Dosya: BM Öneri Paketleri, Tarih: 1992; "DİSİ'ye Göre Vasilii Yoldan Saptı", Fileleftheros Gazetesi, 29 Kasım 1992, No: 1028, s. 2-3; Rum Basın Bülteni, Türk Ajansı Kıbrıs (TAK) Arşivi, 29 Kasım 1992, s. 2-3.

⁴¹ "Report of The Secretary-General on His Mission of Good Offices in Cyprus, 23 November 1992", KKTC Dışişleri ve Savunma Bakanlığı Arşivi, Dosya: BM Öneri Paketleri, Tarih: 1992, s. 22.

⁴² "798 Sayılı Karar Taslağı", KKTC Başbakanlık Enformasyon Dairesi Başkanlığı Arşivi, Dosya: BM Öneri Paketleri, Tarih: 25 Kasım 1992; "United Nation-Security Council '789 Resolution', 25 November 1992", KKTC Dışişleri ve Savunma Bakanlığı Arşivi, Dosya: BM Öneri Paketleri, Tarih: 1992.

⁴³ "Ara Bölgede Uygulamalar", Fileleftheros Gazetesi, 27 Kasım 1992, No: 231, s. 3; Rum Basın Bülteni, Türk Ajansı Kıbrıs (TAK) Arşivi, 27 Kasım 1992, s. 3.

2.4. Kıbrıs'ta Annan Plânı'na Göre Askersizleştirme Çabaları (2002-2004)

Annan Plânı'nda ilke olarak *askersizleştirmeyle* ilgili durum aynı ise de uygulama basamakları daha belirgin ve ayrıntılıdır. Örneğin 'Ana Maddeler' bölümünün 8/b maddesi doğrudan bu konuyla ilgilidir.

İttifak Antlaşması uyarınca Yunan ve Türk birliklerinin sırasıyla Kıbrıs Rum ve Kıbrıs Türk devletinin sınırları içinde konuşlanmalarına izin verilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak asker sayısı azaltılması, belli bir takvime bağlandığı görülmüştür. Örneğin Kıbrıs'ta meskun her birlik, 2011 yılına kadar tüm rütbeler dahil 6.000 rakamını geçmeyecektir. 2018 yılına veya Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılımına kadar, her bir birlik tüm rütbeler dahil 3.000 sayısını, bundan sonraki sürede ise Yunan birliğinin tüm rütbeler dahil sayısı 950'yi, Türk birliğinin tüm rütbeler dahil sayısı 650'yi geçmeyecektir. Adadaki birliklerin tümünün çekilmesi hususu, *üç yıllık* sürelerle gözden geçirilecek ve gerekli işlemlerin yapılması sağlanacaktır.

Annan Plânı'ndan da anlaşılmaktadır ki Kıbrıs *askersizleştirilerek*, yedek birlikler de dahil olmak üzere tüm Kıbrıslı Rum ve Kıbrıslı Türk kuvvetler dağıtılacaktır. Ancak bunlarla ilgili düzenlenmeler *eşzamanlı* olarak yapılacaktır.

Annan Plânı'nda, *askersizleştirilmeyle* ilgili durum öyle bir hâl aldı ki, Kıbrıs'ta hiçbir şekilde paramiliter veya yedek birlikler olmayacaktır. Bunun yanı sıra federal vatandaşların hiçbirine askerî veya paramiliter eğitim verilmeyecektir (md. 2). Böylece Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti'ne, federal hükümete, kurucu devletlere veya garantör güçlere karşı şiddet kullanımı önlenmiş olacaktır.

Gerçi Annan Plânı'nda Kıbrıs'ın *askersizleştirilmesiyle* ilgili olarak uluslararası yansımalarının da olduğu görülmüştür. Örneğin kurucu devletlerin rızası olmaksızın, Kıbrıs'ın toprağı, uluslararası askerî operasyonlara tahsis edilemeyecektir (md. 4).

Özellikle uluslararası askerî operasyonlarla ilgili durum, kati bir şekilde belirlenmiş ve bu, plânın 53. maddesi olarak kayda geçmiştir. Buna göre Türkiye'nin AB'ye katılımına kadar, Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan ve Türkiye'nin, ve buna ek olarak her iki kurucu devlet hükümetlerinin rızası olmaksızın topraklarını uluslararası askerî operasyonların kullanımına açılmayacağı belirtilmiştir.

Ancak Plân'da, İttifak Antlaşması'na ek olarak konulan protokolde farklı bir durum söz konusudur. *Ek IV.* olarak belirtilen düzenlemede, Kuruluş Anlaşması ve Anayasa uyarınca, Kıbrıs'ın *askersizleştirileceği* ifade edilirken, İttifak Antlaşması'nda "Kuruluş Anlaşması ve Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nca oluşturulan yeni düzen uyarınca ve özellikle Kıbrıs'ın askersizleştirilmesi göz önünde bulundurularak *mutatis mutandis* uyarlanır ve uygulanır"⁴⁴ denmektedir (md. 1).

Ayrıca 1960 rejiminde kurulan *Üçlü Karargâh* sistemi olmayacak (md. 2), buna karşın İttifak Antlaşması hükümleri, bu Antlaşma uyarınca görevlerini istişare ve işbirliği içinde yürütecek olan Yunan ve Türk birlikleri komutanları için *mutatis mutandis* uygulanması yapılacaktır.

Bunun dışında Annan Plânı'nın *geçiş dönemi* ile ilgili olarak yapılan *güvenlik düzenlemeleri*, daha ayrıntılı ve belli bir takvime bağlı kalınarak yapıldığı görülmüştür. Örneğin yedek birimler de dahil olmak üzere Kıbrıs Rum ve Kıbrıs Türk kuvvetlerinin

⁴⁴ "Kıbrıs Sorununun Kapsamlı Çözümü - 30 Mart 2004", KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dosya: BM Önerileri - Annan Plânı, Tarih: 30 Mart 2004.

lağvedilmesi gündeme gelmiş ve belli bir zaman çizelgesi içinde ada topraklarından çıkartılması düşünülmüştür. Buna göre Kuruluş Anlaşması yürürlüğe girdiği ilk günden başlayarak, ilk 4 ay içinde adı geçen birliklerin %20'sinin, daha sonraki 6 ay içinde %25'inin, bir sonraki 6 ay içinde yine %25'inin ve ondan sonraki 8 ay içinde ise %30'unun lağvedilmesi kararlaştırılmıştır (md. 1).

Aynı durum Yunan ve Türk kuvvetleri için de geçerlidir. Buna göre Yunan ve Türk kuvvetleri, İttifak Antlaşması'nın, Ek Protokol'ünün ekine uygun olarak tahsis edilmiş yerlere tekrar konuşlandırılacak ve uzlaşılan seviyelere getirilecektir. Fazla kuvvetler ise Kuruluş Anlaşması'nın yürürlüğe girdiği gün itibarıyla belirtilen zaman çizelgesi içerisinde arzulan seviyeye indirilecektir.

Örneğin Kuruluş Anlaşması yürürlüğe girdiği ilk günden başlayarak, ilk 4 ay içinde adı geçen kuvvetlerin %20'si, daha sonraki 6 ay içinde %25'i, bir sonraki 6 ay içinde yine %25'i ve ondan sonraki 8 ay içinde ise %30'u geri gönderilecek ve mutabık kalınan seviyeye getirilecektir (md. 2).

Ayrıca Kuruluş Anlaşması'nın yürürlüğe girmesini müteakip 90 gün içerisinde ise Ağustos 1974'teki ateşkes hattının her iki tarafında yer alan 1000 metrelik bölge içerisinde konuşlanan askerî kuvvetlerin ilk tahliyesi yapılacaktır (md. 3/1-a).

Görülebileceği gibi Annan Plânı'nda da *askersizleştirme* ilkesi temel prensiplerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Adadaki kurucu devletlerin askerî personelinin lağvedilmesi ve anavatanların silahlı kuvvetlerinin ise mutabık kalınan seviyeye indirilmesi temel amaç olmuştur. Ancak bu plânın, diğer plânlardan farklı, bu süreci takvimine bağlanması ve denetlenebilir bir sistemi kurmuş olmasıdır.

3. KIBRIS'TA TÜRKLERLE RUMLAR ARASINDA SALDIRMAZLIK ANLAŞMASI

I. Dünya Savaşı, '*insanî*' amaçlı olsa dahi savaşın olanak dışı sayılması gerektiği görüşünü pekiştirmiştir. Hatta bir çok düşünür, *savaşın* artık modasının geçmiş bir sistem olduğuna inanmaktadır. Bu yüzden Milletler Cemiyeti Misakı başta olmak üzere, 1918'den sonra anlaşmalara, savaşla ilgili olarak birtakım hükümler konulmuştur. Bunu, Batı Avrupa'da 1925 yılında imzalanan *Lokarno Anlaşmaları* ve ardından Doğu Avrupa'da Sovyetler Birliği'nin hemen hemen tüm komşuları ile imzaladığı '*saldırmazlık*' (Gönlübol, 1993, s. 396) anlaşmaları izlemiştir. Bu anlaşmaların temel prensibi, taraflardan birinin, üçüncü bir tarafın veya tarafların saldırısına uğraması hâlinde, ötekini tarafsız kalacağına dayanmasıdır. Ayrıca bu anlaşmalarda, tarafların birbirlerine saldırmayacakları ve birine karşı yöneltilmiş düşmanca davranışlara veya anlaşmalara katılmayacakları belirtilmiştir.

Gerçi saldırılmazlık paktlarında, '*saldırının tanımı*' (Gönlübol, 1993, s. 396) konusunda birtakım ciddi sıkıntılar vardır. Örneğin çoğunluğun nazarında, '*saldırı*' kavramı ile ilgili olarak yapılan tanımın, yarardan çok zarar getirdiğine inanılmaktadır. Çünkü saldırının tüm biçimlerini içeren kapsamlı bir tanımın yapılamadığı ortada iken, olası bir saldırgan, "*tanımın etrafından dolaşarak*" (Gönlübol, 1993, s. 396) saldırıda bulunabilecektir.

Bir devletin, başka bir devlete karşı düşmanca bir davranışı ne zaman '*saldırı*' sayılabileceği veya saldırının, mutlaka '*silahlı*' olması gerektiği gibi durumlar, her zaman için müphemdir. Peki, kendisine saldırıda bulunmak üzere hazırlık yapan veya uygun zaman bekleyen bir devlete karşı, salt onu önlemek amacıyla yapılan silahlı bir

girişim *saldırı* sayılabilecek midir? Aslında sayısı arttırılabilecek olan bu sorulardaki olasılıkları kapsayan bir '*saldırı*' tanımının yapılması ne derece doğrudur; bu bile belli değildir. Bu yüzden BM üyeleri, *saldırı* tanımının yapılamayacağı ya da yapılmasının yapılmamasından daha zararlı olabileceği kanısındadırlar.

Aslında saldırının resmi bir tanımı yapılamamakla birlikte, savaşları önleyebilmek ve gerçek saldırganı anlayabilmek için BM'nin içinde veya dışında çabalar hep sürmüştür. Bunlarla ilgili en iyi bilinen '*Savaşların Reddedilmesi Hakkında Genel Anlaşma*' ya da daha iyi bilinen adıyla *Kellog-Briand Paktı*'dır (Gönlübol, 1993, s. 397). ABD ve Fransa Dışişleri bakanlarının isimleriyle anılan bu anlaşma üzerindeki çalışmalar, ilk önce 1927 yılında, iki devlet arasında, sadece '*saldırı savaşlarının*' (Gönlübol, 1993, s. 397) reddedilmesi biçiminde başlamıştır. Daha sonra on beş devletin temsilcisinin katılımıyla çalışmalar genişletilmiş ve 27 Ağustos 1928'de Paris'te bu ünlü Pakt imzalanmıştır.

1930'a kadar geçen kısa süre zarfında 61 devletin katıldığı bu Pakt, sadece bir dibace ile üç maddeden oluşmaktadır. Paktın en önemli maddesi, ikinci maddesidir ki Batılı devletler, uluslararası uyuşmazlıkları çözmek için savaşa başvurmayı kınamışlar ve savaşların öteki devletlerle olan ilişkilerinde başvurulacak bir araç olamayacağını kabul etmişlerdir (Gönlübol, 1993, s. 397). Türkiye de bu protokolü kısa bir süre sonra imzalayarak katılmıştır.

Ancak II. Dünya Savaşı sırasında bu protokolü imzalayan devletlerin hepsi, ya Sovyet saldırısına uğramışlar ya da onun tarafından işgal edilmiş (Gönlübol-Sar, 1977, s. 83-83) olmalarına rağmen, yine de *Kellog-Briand Paktı*, insanlık tarihinde ilk kez savaşları "*uluslararası politikanın bir amacı*" (Gönlübol, 1993, s. 397) olmaktan çıkarmaya çalışan, uluslararası nitelikli bir belge olarak tarihe geçmiştir.

Gerçi daha sonra, *savaşı* yasaklayan ikinci önemli uluslararası belge ise *Birleşmiş Milletler Antlaşması* (Gönlübol, 1993, s. 397) olmuştur. Lakin *Kellog-Briand Paktı*'nın örtülü olarak, *Birleşmiş Milletler Antlaşması*'nın ise açıkça olarak devletlerin "*doğal hakkı*" olan "*meşru müdafaa*" (Gönlübol, 1993, s. 397) kabul ettiği bilinmektedir.

Öte yandan BM Genel Kurulu'nun isteği üzerine *Uluslararası Hukuk Komisyonu*, 1950 yılında konuyu yeniden ele almıştır. Komisyonun uzun çalışmaları sonunda, Genel Kurul, 14 Aralık 1974'de, '*saldırının tanımı*' (Gönlübol, 1993, s. 421) üzerinde görüş birliğine varmıştır. Dolayısıyla buraya kadar anlatılanlar, Kıbrıs'ta da *Saldırmazlık Anlaşmasının* yapılabileceğini ortaya koymaktadır.

Bunun üzerine Türk tarafı, adadaki iki toplum arasında '*Saldırmazlık Anlaşması*'⁴⁵ yapılmasını önermektedir. Türk tarafı, özellikle *tanınma* iddiasından kaçınmak için, bu projeyi '*toplumsal*' (Denktaş, 1996a, s. 42) bazda gerçekleştirmeyi daha uygun bulmuştur. Hatta Yunanistan ve Türkiye'den, böyle bir anlaşmayı onaylamaları dahi istemiştir. Buna paralel olarak iki taraf, BM kontrolündeki *ara bölgede* ve birbirine çok yakın olduğu öteki bölgelerde, 1989 dekonfrontasyon anlaşmasını (Alkan, 1995, s. 16) genişletmek için UNFICYP ile işbirliği yapabileceğini açıklamıştır. Bu öneri, ABD'nin de dikkatini çekmiş ve kabul edilebilir bir teklif olarak tarafların dikkatine sunmuştur (Cemal, 1995, s. 17). Denktaş'ın '*İstikrar Paketi*' olarak

⁴⁵ "KKTC Cumhurbaşkanı Rauf R. Denktaş'ın Avrupa Konseyi Siyasi İşler Komitesi Raportörü Lord Finsberg'la Yaptığı Görüşme Notları", KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dosya: Görüşme Notları, Tarih: 8 Şubat 1996.

hazırladığı ve 14 maddeden oluşan önerilerin 'dönüm noktası'⁴⁶ olarak addedilebilecek noktaları aşağıdaki gibidir.

İki toplum arasında güvenin yeniden tesisi için Türk ve Rum silahlı kuvvetleri dondurulmalı ve akabinde iki toplum arasında 'Saldırmazlık Antlaşması'⁴⁷ imzalanmalıdır. Hatta bu anlaşmaya, Türkiye ve Yunanistan da *garantör* (Akay, 1995, s. 17) olarak imza koymalıdır.

Geçici Kıbrıs Rum yönetimi, bu öneriyi hemen reddetmiştir. Özellikle Denktaş'ın önerdiği 'Saldırmazlık Paketi' ya da buna benzer bir 'İşbirliği Anlaşması'nın (Okan-Ruso, 1996, s. 21) imzalanması, Rumlar için "sahte devletin tanınması" (Halley, 1985, s. 8; Esenbel, 1992, s. 6) anlamına geçecektir. Dolayısıyla bu iddia çerçevesinde, paktın taraflar arasında imzalanıp hayata geçirilmesi mümkün olmamıştır. Fakat bunun etkisi ile bir gerçeğin daha hayata geçtiği söylenebilir. O da iki halkın birbirlerine karşı giriştiği silahlı mücadele ile 'ulus-devlet kimliğini' (Gürel, 1992, s. 127) kazanmış olması, kuşkusuz dünden bugüne Kıbrıs Türk ve Rum ilişkilerini etkileyen en önemli olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ne var ki Kıbrıs'ta *savaşız*, ama *çatışma* potansiyeliyle dolu dönemlerin yaşanması (Hatipoğlu, 1988, s. 147), Kıbrıslı Türklerle Rumların ilişkilerine kazandırdığı en önemli değerlerden birisi, hiç kuşku yok ki iki bölgelik ve iki toplumluluk şiarını, yani 'ayrışmayı' pekiştirmiştir.

SONUÇ

Türk tarafına göre *askersizleştirme* ile ilgili kriterler, Garanti ve İttifak Antlaşmalarına tam olarak uymak ve adada askerî güç dengesini kurmaktan geçmektedir. Kuzey Kıbrıs'ta bulunan Kıbrıslı Türk kuvvetler ile Kıbrıslı olmayan kuvvetlerin arasında denge ile Güney Kıbrıs'ta bulunan Kıbrıslı Rum kuvvetleri ile Kıbrıslı olmayan kuvvetler arasındaki denge, özellikle dikkat edilmesi gereken bir konudur. Bir diğer konu da Geçici Hükümet formatına geçinceye dek bu dengeye riayet edilip edilmemesidir. Ayrıca Kıbrıslı Türklere göre *Kapsamlı Çerçeve Antlaşması'*nda Kıbrıslı Türk ve Rum kuvvetlerinde yapılacak indirimin belli bir 'zaman çizelgesine'⁴⁸ bağlanması da dahil edilmelidir. Bu indirim, BM Barış Gücü tarafından denetlenecek bir yapıda olması da beklenen bir konudur.

Bununla birlikte Kıbrıs'a İttifak Antlaşması çerçevesinde Türk ve Yunan kuvvetlerinin yerleştirilmesi bir diğer önemli konudur. Zira Türk tezine göre Kıbrıslı olmayan kuvvetlerin, adanın her iki tarafından da konuşlandırılması, güvenliği sağlayacak en önemli garantidir.

Buna mukabil Türk tarafı, silahlı kuvvetler arasında genel bir dengenin kurulmasına taraftardır.⁴⁹ Ancak Kıbrıslı olmayan kuvvetlerin gerekli garantileri sağlamaya ve yeterli bir düzeye indirilmesine de karşı değildir. Hatta Kıbrıslı kuvvetlerin dengeli bir şekilde azaltılmasını da benimsediği görülmüştür.

Aslında BM Genel Sekreteri Gali'nin veya Annan'ın önerisinde kabul edilmesi zor olan iki husus vardır. Bunlardan ilki, Federal Cumhuriyetin kurulmasından önce *yabancı kuvvetlerin* adadan çekilmesi, diğeri de adadaki Türk kuvvetlerinin sembolik

⁴⁶ Cemal, 1995, s. 17; "Denktaş'ın Barış Paketi", Hürriyet Gazetesi, 25 Ocak 1995, No: 17785, s. 16; İsmail, 1998, s. 230-231.

⁴⁷ Cemal, 1995, s. 17; "Denktaş'ın Barış Paketi", Hürriyet Gazetesi, 25 Ocak 1995, No: 17785, s. 16; İsmail, 1998, s. 230-231.

⁴⁸ Zaman çizelgesi ile ilgili ayrıntılara bkz... Cerrahoğlu, 1998, s. 218.

⁴⁹ Kıbrıs'ta kurulacak güç dengesi için bkz... Kıbrıs Sorunu Gelişmeler ve Görüşmeler, 1990, s. 61-62.

dahi olsa belli bir miktarda bulunmasıdır. Gerçek şu ki Kıbrıs'ın askerden arındırması, ilerisi için mutlak bir amaç olarak öngörülmektedir. Ancak Annan Plânı'nda olduğu gibi İttifak Antlaşması'na dahil edilecek kuvvetlere ait miktarların belirlenmesi şarttır. İşte Rum tarafının bu noktada kesin bir tutum içine girmesi beklenmektedir.

Bir başka deyişle İttifak Anlaşması'nda öngörülmeyen bütün kuvvetlerin geri çekilmesi, Gali ve Annan plânlarında da belirtildiği gibi,⁵⁰ Federal Cumhuriyet'in kurulmasından önce faaliyet programına paralel olarak aşamalı şekilde değil, Federal Cumhuriyetin kuruluş tarihiyle birlikte gerçekleştirilmesi en iyi yöntem olacaktır. Dolayısıyla Türk ordusu, *referandumdan* veya *anlaşma imzalandıktan* hemen sonra Kıbrıs'tan çıkartılmaması gerekecektir.⁵¹

Kıbrıslı olmayan kuvvetlerin geri çekilmesi veya önemli bir indirimle gidilmesi, tarafların savunma masraflarının azalmasına neden olacağı açıktır. Dolayısıyla askere ve silaha ayrılacak para, kalkınma amaçlı projelere aktarılacaktır.⁵²

Aslında ilke olarak bir miktar Türk ve Yunan kuvvetlerinin adada kalması kabul edilmekle birlikte, Türk kuvvetlerinin adadaki mevcudiyeti söz konusu anlaşmalara birtakım değişikliğe uğratılmak istenmektedir. Örneğin AB, BM, Güvenlik Konseyi ve son olarak da AGİT⁵³ ile irtibat kurulmak suretiyle, Türkiye'nin adadaki etkinliği azaltılmak istenmektedir. Gerçek şu ki, adada siyasî çözüm federasyon şeklinde gerçekleşecekse, bu çözümün belli miktardaki Türk askerinin adada bulunmasına cevaz verilmelidir. Türk tarafının bundaki amacı, adadaki Türk toplumuna girişilecek herhangi bir harekete karşı mukabele edebilecek miktarda kuvvet bulundurmaktır istemesidir.⁵⁴ Dolayısıyla Türk tarafı, buna imkân sağlamayan herhangi bir siyasî çözümün başarıya ulaşacağına inanmamaktadır.

Görüleceği gibi Türk tarafı, *askersizleştirmeyle* ilgili hükümleri genel itibarıyla kabul edilebilir bulmuşken. 1960 tarihli Garanti ve İttifak Antlaşmalarının tamamen *yürürlükten kalmasını* veya *sınırlandırılmasını* kabul etmemektedir. Dolayısıyla Rum tarafının iddia ettiği gibi "*Türkler, askersizleştirmeyi reddediyor*"⁵⁵ tezi, doğru bir tez değildir. Aksine Türkler, Kıbrıslı olmayan kuvvetlerin çekilmesini ve *askersizleştirme* önerisini⁵⁶ aynen kabul etmektedirler.⁵⁷ Ancak Kıbrıslı Türkler için 1960 ittifak sisteminin devamı, taviz verilmesi oldukça zor bir konudur. Bir başka deyişle Kıbrıs Türk liderliği için Türk Silahlı Kuvvetleri'nin adadaki varlığını sürdürebilmesi, millî

⁵⁰ Gali Plânı için bkz... Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 789 (1992) Sayılı Kararının Işığında Kıbrıs Sorunu ve Türkiye, 1993, s. 13.

⁵¹ Türk askerinin adadan ne zaman çıkması gerektiğine bkz... Halley, 1985, s. 23.

⁵² Bunun için karşı bir atağa geçen Kıbrıs Rum yönetimi, eğer Türkiye askerlerini Kıbrıs'tan çekerse, Kıbrıslı Rumlar, RMMO'yu dağıtmaya hazır olduğunu iddia etmişlerdir. *Askersizleştirmeye ve silahlılanmaya* harcanan paraların tasarrufu ve satılacak olan RMMO silahlarından elde edilen gelirin, özellikle Kıbrıs Türk toplumunun ekonomik düzeyini kalkındırabileceğini ileri sürmüşlerdir. Bunun için bkz... "Demirel'in Önerisi", Hürriyet Gazetesi, 10 Aralık 1992, No: 23055, s. 17; "Vasilio Gali Raporundan Memnun", Fileleftheros Gazetesi, 24 Kasım 1992, No: 2004, s. 2; Rum Basın Bülteni, Türk Ajansı Kıbrıs (TAK) Arşivi, 24 Kasım 1992, s. 2.

⁵³ Garantörlerin etkinliğinin azaltılması için bkz... "AGİT Toplantısı", Fileleftheros Gazetesi, 9 Temmuz 1994, No: 4189, s. 4; Rum Basın Bülteni, Türk Ajansı Kıbrıs (TAK) Arşivi, 9 Temmuz 1994, s. 4.

⁵⁴ Detaylı bilgi için KKTC Cumhurbaşkanlığının sorunun çözümüne ilişkin olarak ortaya koyduğu ve '*Yeni Ortaklık Devleti*' tezinin anlattığı 29 Nisan 2002 tarihli belgeye bkz.... "Barışa Bir Adım Daha", Sabah Gazetesi, 12 Kasım 1997, No: 32114, s. 1.

⁵⁵ Kara propaganda tekniğine uygun örnekler için bkz... Moran, 1998, s. 184; "Letter President Clerides to The UN Secretary - General, Nicosia, 8th November 1994", KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dosya: Mektuplar, Tarih: 1994, s. 30; "Klerides: Türkiye ve Denktas Federal Bakanlar Kurulunda Eşit Temsiliyet İstiyorlar", Fileleftheros Gazetesi, 13 Kasım 1994, No: 8566, s. 1.

⁵⁶ Türklerin *askersizleştirme* ile ilgili önerilerine bkz... Moran, 1998, s. 188.

⁵⁷ Bu önerileri için bkz... "Letter President Denktas to The UN Secretary - General, Nicosia, 21 November 1994", KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dosya: Mektuplar, Tarih: 1994, s. 30.

menfaatlerinin bir gereği olarak görmektedirler.⁵⁸ Aksi takdirde Kıbrıs'ta ikinci bir *Lübnan* veya *Bosna*⁵⁹ olacağına inanmaktadırlar.

Gerçek şu ki toplumlararası görüşmelerde *askersizleştirme* konusu tartışırken, iki toplum arasında hâlâ bir ateş-kes hâli olduğu, hâlâ çözümle ilgili bir anlaşmaya varılmadığı ve hâlâ Kıbrıs Rum tarafının, aday bir *Rum Cumhuriyeti*'ne dönüştürme amacını terk ettiğine⁶⁰ dair hiçbir belirti olmadığı da unutulmamalıdır. Dolayısıyla Kuzey'deki Türk askerinin bulunması, Kıbrıs Türk halkının *güvenliği* ve *varlığını idame* ettirebilmek için hayati bir değer taşımaktadır.⁶¹

Hâl bu merkezdeyken adadaki Türk kuvvetlerinin mevcudiyetinde, zamansız yapılacak herhangi bir indirim, Kıbrıs Türk tarafı için taviz niteliğinde olacaktır. Rumların silah yığınağı yaptığı ve '*Ortak Savunma Doktrini*'ni⁶² hayata geçirdiği bir dönemde, yapılacak herhangi bir kuvvet indirimi hiç kuşkusuz ki, adada hüküm sürmekte olan barış ve sükûnete ciddi bir tehdit oluşturabilecektir. Kaldı ki Rum tarafı, Kıbrıs sorununun nihaî çözümü için *askerî eylemi açık bir opsiyon* olarak gördüğü bir sırada bu indirimi yapmak, Türk tarafı için *çaydırıcılık* ilkesini kaydetmek demektir.

Buna karşın Rum-Yunan cephesinin siyasal bir çözümden önce *askersizleştirmede* ısrar etmelerindeki amaç, iki kurucu toplumun siyasî eşitliğine dayalı bir çözümden kaçmayı ve 1960'lı yılların başından bu yana ortadan kaldırmaya veya etkisizleştirmeye çalıştıkları Garanti ve İttifak Antlaşmalarını tartışmaya açmak içindir. Kaldı ki Rum liderlerinin tümü, Kıbrıs'taki Elen vizyonunun gerçekleştirilmesi yolunda en büyük engel olarak gördükleri Garanti ve İttifak Antlaşmalarını, ortadan kaldırmaya çalışmıştır.⁶³

Buna ilâveten Kıbrıs Rum yönetimi, 1996-2000 dönemini kapsayan beş yıllık "*silahlanma programı*"⁶⁴ çerçevesinde, *bir milyar Kıbrıs lirası*⁶⁵ harcamıştır. Özellikle *Rum-Yunan Ortak Savunma Doktrini* çerçevesinde hazırlanan plânlar, deniz ve hava üslerini de içermektedir.

Rum tezine göre adada Türk askerinin çekilmesi yönündeki düşünceler, *dört temel* esasa dayanmaktadır.

1. Barış Harekâtı'ndan sonra Kıbrıs Rum yönetimi, Yunanistan'la birlikte uyguladığı Kıbrıs çözümünde '*uzun süreli mücadele stratejisini*' takip ettiğinden, 1974 yenilgisini ve Kıbrıs'ta meydana gelen fiilî durumu asla kabul etmemektedirler. Bu stratejinin uygulanmasıyla birlikte Kuzey Kıbrıs geri alınacak, Rumların eski yerlerine dönmeleri sağlanacak ve sonunda da Enosis gerçekleştirilecektir. Bu nedenle adadan Türk askerlerinin çekilmesini sağlamak, sözünü edilen stratejinin başlıca amaçlarından birisi olmuştur.

⁵⁸ Türk tarafının millî menfaatleri için bkz... Turkey, Greece and NATO, A Staff Report to The Committee on Foreign Relations United States Senate, March 1980, US Government Printing Office, Washington, 1980, s. 50; Birand, 1997, s. 9.

⁵⁹ Daha ayrıntılı bilgi için bkz... "Akay Cemal: In spite of Vasiliu – Denktas in Negotiations, EDEK Look for Creating Crisis Proposal for Depression in Cyprus", Kıbrıs Mektubu Dergisi, II (1989) 3, s. 72.

⁶⁰ Rumların bu konudaki çalışmaları için bkz... "Taviz Yok", Türkiye Gazetesi, 20 Haziran 1998, No: 17223, s. 11; "Foreign Minister Halefoğlu Criticizes UN Secretary-General's Report", Kıbrıs Mektubu Dergisi, (1987) 2, s. 55.

⁶¹ Kıbrıslı Türkler için güvenliğin önemine bkz... Denktas, 1996b, s. 288.

⁶² Ortak Savunma Doktrini'yle ilgili yapılan analitik çalışmaya bkz... Tamçelik, 2008, s. 13-39.

⁶³ Garanti ve İttifak Antlaşmalarının kaldırılması için bkz... Denktas, 1996b, s. 31; İsmail, 1998, s. 290.

⁶⁴ Rumların silahlanma programıyla ilgili olarak bkz... "KKTC Cumhurbaşkanı Denktas'ın Lord Finsberg'e Gönderdiği Mektup", KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dosya: Mektuplar, Tarih: 9 Nisan 1996.

⁶⁵ Daha geniş bilgi için bkz... Tamçelik, 2009, s. 49.

2. Megali İdea'nın ve Kıbrıs Helenizminin başlıca hedeflerinden biri olan Kıbrıs'ın, Yunanistan'a ilhakı temel amaç olmuştur. Böylece Türkiye, batıdan olduğu gibi güneyden de kuşatılarak tam bir kısıkaç içine alınacaktır. Bunun için de bütün Kıbrıs'ın Yunan egemenliği altına girmesi şarttır. Dolayısıyla Kıbrıs, Yunanistan'ın Türkiye'yi güneyden de kuşatma amacının son hedefi ve kuşatma zincirinin en güçlü ve en etkin halkası olarak ortaya çıkmaktadır.

3. Rumların en büyük takıntısı Türk askerinin Kuzey'de bulunmasıdır.⁶⁶ Bütün sorunlarını, toplum olarak başlarına gelen her kötü şeyi, neredeyse kişisel sorunlarını⁶⁷ bile adadaki Türk askerine bağlamaktadırlar. Dolayısıyla Yunanistan ve Kıbrıs Rum kesiminin asıl hedefi, adadaki Türk askerinin çekilmesidir.⁶⁸ Adada siyasî eşitliğe dayalı adil ve kalıcı bir hâl tarzı tercih etmemektedirler.⁶⁹

4. Rumlara göre Kıbrıs'ın "işgal"⁷⁰ altındaki bölgeleri, Türkiye'nin siyasî ve askerî kontrolü altındadır. Türkiye bu kontrolünü, Kıbrıs sorununa hakça ve kalıcı bir çözüm bulma çabalarını engelleme yönünde kullanmaktadır. İşte bu yüzden Rum tarafı iç ve dış tehditleri ortadan kaldırmak için *askersizleştirme* stratejisini geliştirme yoluna gitmiştir.⁷¹

Dolayısıyla adada Türk askeri buldukça, Enosis'in gerçekleşemeyeceğini bilen Rum-Yunan cephesi, ilk hedef olarak çeşitli yollara başvurarak Türk askerini adadan çekilmesini sağlamak istemektedir.

Buna karşın Türk tezine göre adadaki Türk askerlerinin çekilmemesine ilişkin başlıca görüşler şu şekilde sıralanabilir:

1. Adadaki Türk askerlerinin aslî görevi, Kıbrıs'ta Türkiye'nin hak ve çıkarlarını korumak, yakın güvenliğini sağlamak, sorumluluk ve yükümlülüklerini yerine getirmek, Kıbrıs Türkü'nün güvenliği sağlamada yegâne güvenceyi oluşturmak ve tek yanlı oldu-bitti biçiminde bir Enosis'i önlemektir.

2. Adadan asker çekme konusu, Kıbrıs sorununun başlıca temel taşlarından birisidir. Bu yüzden asker çekme konusu, tek yanlı olarak ele alınıp düşünülmemelidir. Dolayısıyla sembolik de olsa asker çekilmemelidir. Küçük bir kuvvet çekilse bile, şimdiki ortamda ve koşullarda, Türk kamuoyu ve Kıbrıs Türkü üzerindeki *psikolojik* etkisi olumsuz olacaktır. Ayrıca Türkiye'nin bu konudaki azim ve direnç noktasının kırılabileceğinin gösterilmesi, stratejik bir hata gibi değerlendirilecektir. Diğer yandan Kıbrıs Türkünü, terk edilmişlik ve yalnızlık kompleksine sokabilecektir.

3. Kıbrıs'tan asker çekilmesi, Türk tarafı için '*psikolojik harbin*' kaybı manasına gelecektir. Özellikle Türkiye'nin asker çekmesi, Kıbrıs'ı gözden çıkarabileceğinin bir

⁶⁶ Rumların Türk askeriyle ilgili algılamalarına bkz... Güngör, 2002, s. 110.

⁶⁷ Adada uyuşturucu kullanımıyla ilgili bir konu tartışıldığında, Güney'in uyuşturucu problemi, Kuzey'in işgal altında olmasına ve Rumların topraklarından göç etmek zorunda bırakılmasına bağlanmaktadır. Bununla ilgili olarak bkz... Güngör, 2002, s. 110.

⁶⁸ Rumların stratejik hedefleri için bkz..."Orhan Kilercioğlu: Cyprus, Where to?", Kıbrıs Mektubu Dergisi, II (1987) 1, s. 45-48.

⁶⁹ Rum tarafı, bulunacak çözümün iki toplumun eşitliği ilkesine dayanması gerektiğine inanmamaktadır. Bunun için bkz... "Klerides: Tek Bağımsız Devlet, Tek Vatandaşlık, Tek Self-determinasyon İstiyoruz", Mahi Gazetesi, 22 Temmuz 1994, No: 9912, s. 1.

⁷⁰ Rumlar, Türkiye'nin 1974'teki müdahalesini '*işgal*' olarak tanımlamaktadırlar. Bunun için bkz... "AB, Kıbrıs ve İngilizler", Vima Gazetesi, 27 Nisan 1994, No:4146, s. 4; Kıbrıs Rum Basını Özetleri, Türk Ajansı Kıbrıs (TAK) Arşivi, 27 Nisan 1994, s. 4.

⁷¹ Rum tarafının bu konuyla ilgili stratejisine bkz... "Klerides'in Yeni Demeci", Alithia Gazetesi, 1 Temmuz 1989, No: 3002, s. 3; Rum Basını Özetleri, Türk Ajansı Kıbrıs (TAK) Arşivi, 1 Temmuz 1989, s. 3; "Rum Liderlerinin Demeçleri Klerides-2 (1978-1993)", KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dosya: Rum Liderlerinin Demeçleri, Tarih: 1995.

belirtisi olarak değerlendirilebileceğinden, karşı tarafa cesaret verebilecektir. Bu durum, Rum cephesini, daha fazla ödünler istemeye sevk edecek ve böylece miktarı az da olsa asker çekme durumu, *yerleşiklerin* adayı terk etmeleri, Maraş'ın Rum yönetimine iade edilmesi, *ara bölge* ile Mağosa ve Güzelyurt'un Rumlara geri verilmesi, '*serbest yerleşim*' ve '*mülk edinme*' haklarının istenmesi vb. hususlar taviz açısından birbirini takip edecektir.

4. Asker çekme isteminde bulunan Rum tarafı, bu konuda inandırıcı ve güven verici davranışlarda bulunması gerekirken, tam tersine askerî gücünü sürekli olarak artırmaktadır.

Sonuç olarak şu denebilir ki Türk askerinin adaya hangi koşullarda geldiği herkesçe bilinmektedir. Aynı koşulların gelecekte bir kez daha ortaya çıkmayacağını güvenilir bir kanıtı ve etkili bir güvencesi olmadan, adadan asker çekilmesi söz konusu olmamalıdır.

Rum tarafı gittikçe silahlanıp askeri gücünü arttırırken, Türk askerinin çekilmesi, ada Türklerini Rum saldırılarına karşı açık ve olgun bir hedef durumuna getirebilecektir. Sorunun çözümüyle ilgili anlaşma olmadan, adadan asker çekmenin Türk görüşü açısından bir gereği ve anlamı yoktur. Asker çekme konusu, sorunun çözümünde ilk önce ele alınacak bir konu da değildir. Ancak anayasal düzenlemelerle ilgili konular ele alınıp anlaşma sağlandıktan sonra ve mütekabiliyet esasına göre değerlendirilmelidir.

Türkiye, Kıbrıs'tan asker çekmenin koşulları gerçekleşmedikçe, askerini çekmeyeceğine ilişkin kesin tavır ve tutumunu net bir biçimde belirterek ortaya koymalı ve Yunanistan'ın bu konuda ürettiği spekülâtif eylemelere karşı tavır almalıdır.⁷²

Bu gerçekler ışığında Türk askeri adada bulunma gerekçesi ortadan kalkmadıkça, Kıbrıs'ta kalmaya, Kıbrıs Türk toplumunun yegâne ve vazgeçilmez güvencesi olmaya devam etmelidir.

KAYNAKÇA

- "1990 Yılında Sunulan 27 Sayfalık Türk Önerileri", *KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, Dosya: BM Öneri Paketleri, Tarih: 1990.
- "798 Sayılı Karar Taslağı", *KKTC Başbakanlık Enformasyon Dairesi Başkanlığı Arşivi*, Dosya: BM Öneri Paketleri, Tarih: 25 Kasım 1992.
- "Ara Bölgede Uygulamalar", *Fileleftheros Gazetesi*, 27 Kasım 1992, No: 231, s. 3.
- "AB, Kıbrıs ve İngilizler", *Vima Gazetesi*, 27 Nisan 1994, No: 4146, s. 4.
- ADAMS, T. W. ve Alvin J. COTRELL (1968). Kıbrıs'ta Komünizm, Ankara: Ankara Ticaret Odası Matbaası.
- "AGİT Toplantısı", *Fileleftheros Gazetesi*, 9 Temmuz 1994, No: 4189, s. 4.
- AKAY, Cemal (1995). "Klerides'ten Denктаş'a Ret", *Milliyet Gazetesi*, 22 Ocak 1995, No: 1778, s. 17.
- "Akay Cemal: In spite of Vasiliu – Denктаş in Negotiations, EDEK Look for Creating Crisis Proposal for Depression in Cyprus", *Kıbrıs Mektubu Dergisi*, II (1989) 3, s. 70-72.
- AKKURT, Aydın (der.) (1997). Raif Denктаş Toplu Eserleri - 1, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- AKPINAR, Mehmet Ali (1992). "Birleşmiş Milletler Çözüm Plânının Tam Metnini Açıkıyoruz", *KKTC Başbakanlık Enformasyon Müdürlüğü Arşivi*, Dosya: BM Öneri Paketleri, Tarih: 1992.
- ALBRECHT, Peter – Jürgen (1994). North Cyprus A Travel Book, Nicosia: A-N Graphics Ltd.
- ALKAN, Hüseyin (1995). "Denктаş'a Övgü Yağıyor", *Hürriyet Gazetesi*, 25 Ocak 1995, No: 236654, s. 16.
- "A Loose Translation of The Response by President Denктаş to The Soviet Proposals", *Kıbrıs Mektubu Dergisi*, (1987) 2, s. 40-45.
- ANCIN, Osman (1992). "Kıbrıs'taki Türk Askeri Bu Aşamada Çekilemez", *Tercüman Gazetesi*, 14 Aralık 1992, No: 23365, s. 12.
- ARMAOĞLU, Fahir (1991). 20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1980-1990, C. II., Ankara: İşbankası Kültür Yayınları.
- "Barışa Bir Adım Daha", *Sabah Gazetesi*, 12 Kasım 1997, No: 32114, s. 1.
- "Başpiskopos'un Konuşması", *Eleftherotipia Gazetesi*, 2 Kasım 1992, No: 3022, s. 4.
- BİLGE, N (1966). Hukuk Başlangıcı Dersleri, 5. Baskı, Ankara.

⁷² Tarafların adadan asker çekmesiyle ilgili bkz. Ancin, 1992, s. 12.

- BİRAND, Mehmet Ali (1997). "Rum ve Yunanlı Dostlara Söyleyemedik", *Sabah Gazetesi*, 10 Kasım 1997, No: 32254, s. 9.
- "Birleşmiş Milletler Çözüm Plânının Tam Metnini Açıklıyoruz", *KKTC Dışişleri ve Savunma Bakanlığı Arşivi*, Dosya: BM Öneri Paketleri, Tarih: 1992.
- Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 789 (1992) Sayılı Kararının Işığında Kıbrıs Sorunu ve Türkiye, (1993), İstanbul: Siyasî ve Sosyal Araştırmaları Vakfı – SİSAV.
- "BM 29 Mart 1986 Tarihli Öneri Paketi", *KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, Dosya: BM Öneri Paketleri, Tarih: 29 Mart 1986.
- "BM Genel Sekreteri Butros Gali Tarafından Sunulan Önerilerin İçeriği", *Kıbrıs Gazetesi – Özel Maraş Eki*, 18 Haziran 1993, s. 12.
- "BM'nin 25 Temmuz 1989 Tarihli Non-paper Önerisi", *KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, Dosya: BM Öneri Paketleri, Tarih: 25 Temmuz 1989.
- BOZKURT, İsmail (2001). "Kıbrıs'ın Tarihine Kısa Bir Bakış", Avrupa Birliği Kıskaçında Kıbrıs Meselesi – Bugün ve Yarın, Editörler: İrfan Kaya Ülger ve Ertan Efeğil, Ankara: HD Yayıncılık ve Matbaacılık, s. 9-15.
- CEMAL, Akay (1995). "Ortak Yönetim Çağrısı", *Hürriyet Gazetesi*, 21 Ocak 1995, No: 233568, s. 17.
- CERRAHOĞLU, Zehra Yalçınkaya (1998). Birleşmiş Milletler Gözetiminde Kıbrıs Sorunu İlke İlgili Olarak Yapılan Toplumlararası Görüşmeler (1968-1990), İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- CLAUDE, Inis L. Jr. (1962). Power and International Relations, New York: Random House.
- CLERIDES, Glafkos (1989). Cyprus: My Deposition, Vol. I, Nicosia: Alithia Publishing Co. Ltd.
- "Conference on Cyprus, Documents Signed and Initialled at Lancaster House on February 19, 1959 (H.M. Majesty's Stationary Office, Cmnd. 679) / 11 Şubat 1959 Tarihinde Zürih'te İmzalanan Zürih Anlaşması: Harold Macmillan - C. Karamanlis – Adnan Menderes", *KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, Dosya: Zürih Anlaşması, Tarih: 19 Şubat 1959.
- Cyprus: Time to Look at Facts with Courage, Published by The Public Information Office Turkish Federation State of Cyprus, Nicosia, 1976.
- ÇAĞLAYANGİL, İhsan Sabri (1990). Anılarım, 3. Baskı, İstanbul: Yılmaz Yayınları.
- DELİCEİRMAK, Orbay (1997). Toprak Konusu ve Rum Tutarsızlıkları 1964-1996, *KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi – Yayınlanmamış Özel Rapor*, Lefkoşa, 1997.
- "Demirel'in Önerisi", *Hürriyet Gazetesi*, 10 Aralık 1992, No: 23055, s. 17.
- DENKTASH, R. R. (1988). The Cyprus Triangle, 2nd. Edition, New York: K. Rustem and Brother.
- DENKTAŞ, Raif Rauf (1996a). Kıbrıs Meselesinde Son Durum, Lefkoşa: Raif Denktaş Eğitim Vakfı Yayınları No: 2.
- (1996b). Letter of Cyprus, Nicosia: Ministry of Foreign Affairs and Defence TRNC.
- "Denktaş'ın Barış Paketi", *Hürriyet Gazetesi*, 25 Ocak 1995, No: 17785, s. 16.
- "DİŞİ'ye Göre Vasiliu Yoldan Saptı", *Fileleftheros Gazetesi*, 29 Kasım 1992, No: 1028, s. 2-3.
- DRUŞOTİS, Makarios (2010). Cunta ve Kıbrıs 1967-1970 Köfünye Krizi, İki Suikast, Bir Cinayet, Çev. Metin Bağrıaçık, Lefkoşa: Galerî Kültür Yayınları, Kitap Matbaacılık.
- Dünden Bugüne A. Mesut Yılmaz'ın Parlamento Konuşmaları 1984-1998, (1999), Derleyen: Veysel Atacan, İstanbul.
- ECEVİT, Bülent (1984). Bağımsızlık ve Özgürlük, İstanbul: Söz Yayınları.
- EGELİ, Sabahattin (1994). "1960 Republic of Cyprus Destroyed by Murders", Ankara: Cyprus International Symposium on Her Past and Present, Publication of Eastern Mediterranean University of TRNC and Van Yüzüncü Yıl University of Turkish Republic, s. 245-249.
- Egemenlik Konusunda Türk ve Rum Görüşleri – KKTC Cumhurbaşkanı Rauf R. Denktaş'ın Egemenlik Konusunda Yaptığı Konuşmalar, (1996), Derleyen: Ahmet Okan ve Gürol Ruso, Lefkoşa: KKTC Dışişleri ve Savunma Bakanlığı Tanıtma Dairesi.
- EHRlich, Thomas (1974). International Crisis and The Role of Law: Cyprus 1958-1967, London: Oxford University Press.
- ESENBEL, Melih (1992). "Akdeniz'de Bitmeyen Kavga Kıbrıs 7 – İngiltere, Üsleri Garantiye Alıyor", *Sabah Gazetesi*, 22 Kasım 1992, No: 63558, s. 6.
- "Extract from Makarios Speech at The UN on 19th July 1974", *KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, Dosya: Makarios'un BM Konuşmaları, Tarih: 19 Temmuz 1974, s. 13.
- FEDAİ, Harid (1985). "1912 Olayları", *Yeni Kıbrıs Dergisi*, (Haziran 1985), s. 9.
- FIRAT, Melek M. (1997). 1960-1971 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1997.
- FOLEY, Charles (1964). The Memoirs of General Grivas, London.
- "Foreign Minister Halefoğlu Criticizes UN Secretary-General's Report", *Kıbrıs Mektubu Dergisi*, (1987) 2, s. 55-57.
- FRANKEL, A. (1964). International Relations, London, 1964.
- GIBBONS, Harry Scott (1997). The Genocide Files, London: Charles Bravos Publishers.
- "Goold – Adams'tan Harcourt'a Gizli Yazısı", *Commonwealth Affairs Office (CO)*: 67/167/34685, Lefkoşa, 24 Ekim 1912.
- "Goold – Adams'tan Sömürgeler Bakanlığı'na Tel Yazısı", *Commonwealth Affairs Office (CO)*: 67/166/16543, Lefkoşa, Tarih: 28 Mayıs 1912.
- GÖKTUÇ, Güner (1990). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni Hazırlayan Siyasal Nedenler, İstanbul.
- GÖNLÜBOL, Mehmet (ed.) (1996). Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995), 9. Baskı, Ankara: Siyasal Kitapevi.
- GÖNLÜBOL, Mehmet ve Ömer KÜRKÇÜOĞLU (1977). Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1973, 4. Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları.
- GÖNLÜBOL, Mehmet (1993). Uluslararası Politika İlkeler – Kavramlar – Kurumlar, 4. Baskı, Ankara: Attila Kitabevi.
- GREENE, Fred (1964). Dynamics of International Relations, New York.
- GÜNGÖR, Çağla (2002). Kıbrıslı Türk Gençleri Konuşuyor, İstanbul: Metis Yayınları.
- GÜREL, Şükrü S (1992). "Tarihsel Boyutuyla Türk-Yunan İlişkileri", Tarihî Gelişmeler İçinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu (Dün-Bugün-Yarın), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü – 8-9 Mart 1990, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 127-132.
- "Güvenlik Konseyi Gali Raporu'nu Ele Alıyor", *Kıbrıs Gazetesi*, 10 Nisan 1992, No: 658, s. 8.

- "Güvenlik Konseyi Gali Raporu'nu Ele Alıyor", *KKTC Başbakanlık Enformasyon Müdürlüğü Arşivi*, Dosya: BM Öneri Paketleri, Tarih: 10 Nisan 1992.
- HALLEY, Laurence (1985). *Ancient Affections Ethnic Groups And Foreign Policy*, New York: Published by Praeger Publishers.
- HATIPOĞLU, M. Murat (1988). *Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Ankara: TKAE Yayınları.
- İSMAİL, Sabahattin (1992). *100 Sorunda Kıbrıs Sorunu*, Lefkoşa: Dilhan Ofset.
- (1998). *Kıbrıs Üzerine Bildiriler*, Lefkoşa: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP) Yayınları.
- "Katsambas: 'Silahları Brakalım' Diyor", *Vima Gazetesi*, 24 Şubat 1995, No: 4409, s. 1.
- Keesing's Contemporary Archives (1967), New York.
- Kıbrıs Rum Basın Bülteni, *Türk Ajansı Kıbrıs (TAK) Arşivi*, 28 Ocak 1989.
- Kıbrıs Rum Basını Özetleri, *Türk Ajansı Kıbrıs (TAK) Arşivi*, 24 Şubat 1995.
- Kıbrıs Rum Basını Özetleri, *Türk Ajansı Kıbrıs (TAK) Arşivi*, 27 Nisan 1994.
- "Kıbrıs Rum Tarafının 30 Ocak 1989 Tarihli Genel Mahiyetteki Önerileri Hakkında Değerlendirme", *KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, Dosya: Kıbrıslı Rumların Önerileri, Tarih: 30 Ocak 1989.
- "Kıbrıs Sorununun Kapsamlı Çözümü - 30 Mart 2004", *KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, Dosya: BM Önerileri - Annan Plânı, Tarih: 30 Mart 2004.
- Kıbrıs Sorunu Gelişmeler ve Görüşmeler (1990), İstanbul: SİSAV Yayınları, Reyo Matbaacılık.
- "Kıbrıs Türk Bağımsızlık Mücadelesi ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Kuruluşu - 13 Kasım 1997" (1997), Mağosa: Doğu Akdeniz Üniversitesi Kuzey Kıbrıs Atatürk Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- "Kıbrıs Türk Tarafının Entegre Bütünün Bir Parçası Olarak 'Kıbrıslı ve Kıbrıslı Olmayan Kuvvetler' Konusuna Yaklaşımı", *KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, Dosya: Türk Önerileri, Tarih: 9 Ocak 1989.
- "Kıbrıs Türk Tarafının Entegre Bütünün Bir Parçası Olarak 'Kıbrıslı ve Kıbrıslı Olmayan Kuvvetler' Konusuna Dair Yaklaşımı", *KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, Dosya: Türk Önerileri, Tarih: 22 Kasım 1988.
- KILIÇKIRAN, Osman (1990). *Kıbrıs Meselesinin Tarihçesi ve Çözümü ile İlgili Kısa Bir Deneme*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- "KKTC Cumhurbaşkanı Denktaş'ın Lord Finsberg'e Gönderdiği Mektup", *KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, Dosya: Mektuplar, Tarih: 9 Nisan 1996.
- "KKTC Cumhurbaşkanı Rauf R. Denktaş'ın Avrupa Konseyi Siyasal İşler Komitesi Raportörü Lord Finsberg'la Yaptığı Görüşme Notları", *KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, Dosya: Görüşme Notları, Tarih: 8 Şubat 1996.
- "KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Raif Denktaş'ın 12 Nisan 1989'da Belçika Senatosunda Yaptığı Konuşma", *KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, Dosya: Konuşma Notları, Tarih: 12 Nisan 1989.
- "Klerides: Tek Bağımsız Devlet, Tek Vatandaşlık, Tek Self-determinasyon İstiyoruz", *Mahi Gazetesi*, 22 Temmuz 1994, No: 9912, s. 1.
- "Klerides: Türkiye ve Denktaş Federal Bakanlar Kurulunda Eşit Temsiliyet İstiyorlar", *Fileleftheros Gazetesi*, 13 Kasım 1994, No: 8566, s. 1.
- "Klerides'in Yeni Demeci", *Alithia Gazetesi*, 1 Temmuz 1989, No: 3002, s. 3.
- KOROWICH, Marc-Stanislas (1961). *Organizations International et Souveraineté des Etats Membres*, Paris.
- KRAMIDIOLIS, Nikos (1978). *Amahorili Politia Kipros 1964-1974*, Athena.
- KYRRIS, Costas P. (1981). *History of Cyprus*, Nicosia.
- "Letter President Clerides to The UN Secretary - General, Nicosia, 8th November 1994", *KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, Dosya: Mektuplar, Tarih: 1994.
- "Letter President Denktaş to The UN Secretary - General, Nicosia, 21 November 1994", *KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, Dosya: Mektuplar, Tarih: 1994.
- LISKA, George (1957). *International Equilibrium*, USA: Harvard University Press.
- "Makarios'un '1960 Anayasası İşlemez ve Kalkmıştır' Şeklindeki Beyanları", *KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, Dosya: Makarios'un Demeçleri, Tarih: 1992.
- "Mesut Yılmaz'ın 21 Aralık 1988 Tarihli Konuşması", *TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt: 21, 49. Birleşim Tutanakları.
- MORAN, Michael (1998). *Sovereignty Divided Essays on The International Dimensions of The Cyprus Problem*, Nicosia: CYREP.
- MORGENTHAU, Hans J. (1963). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, New York: Knopf.
- NECATIGIL, Zaim M. (1998). *The Cyprus Question and The Turkish Position in International Law*, Revised 2. Edition, Biddles Ltd Guildford and King's Lynn, London: Oxford University Press.
- "Orhan Kilercioğlu: Cyprus, Where to?", *Kıbrıs Mektubu Dergisi*, II (1987) 1, s. 45-48.
- PAPANDREOU, Andreas (1970). *Democracy At Gunpoint: The Greek Front*, London: Andre Deutsch.
- Question of Cyprus, A Documented Story of 28 Years (1960-1988) - Greek and Greek Cypriots Statement, Report of UN Secretaries General, Reports of The International Press, Agreements, Decisions, Memoirs, (1988), Nicosia.
- "Report of The Secretary-General on His Mission of Good Offices in Cyprus, 23 November 1992", *KKTC Dışişleri ve Savunma Bakanlığı Arşivi*, Dosya: BM Öneri Paketleri, Tarih: 1992.
- "RİK Rum Radyosunun Türkçe Programında Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Lideri Yorgo Vasiliu ile Yapılan Mülakatla İlgili Rum Enformasyon Dairesi'nin 21.2.1990 Tarihli Basın Bülteni", *KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, Dosya: Rum Liderlerinin Demeçleri, Tarih: 1990.
- Rum Basın Bülteni, *Türk Ajansı Kıbrıs (TAK) Arşivi*, 2 Kasım 1992.
- Rum Basın Bülteni, *Türk Ajansı Kıbrıs (TAK) Arşivi*, 24 Kasım 1992.
- Rum Basın Bülteni, *Türk Ajansı Kıbrıs (TAK) Arşivi*, 27 Kasım 1992.
- Rum Basın Bülteni, *Türk Ajansı Kıbrıs (TAK) Arşivi*, 28 Ocak 1989.
- Rum Basın Bülteni, *Türk Ajansı Kıbrıs (TAK) Arşivi*, 29 Kasım 1992.

- Rum Basın Bülteni, *Türk Ajansı Kıbrıs (TAK) Arşivi*, 9 Temmuz 1994.
- Rum Basını Özetleri, *Türk Ajansı Kıbrıs (TAK) Arşivi*, 1 Temmuz 1989.
- "Rum Liderlerinin Demeçleri Klerides-2 (1978-1993)", *KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, Dosya: Rum Liderlerinin Demeçleri, Tarih: 1995.
- "Rum Önerilerinin Niteliği", *Simerini Gazetesi*, 28 Ocak 1989, No: 7889, s. 49.
- "Rum Ulusal Konseyi Kararları - 1989", *KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, Dosya: Rum Ulusal Konseyi Kararları, Tarih: 1989.
- SARICA, Murat. Erdoğan TEZİÇ ve Özer ESKİYURT (1975). Kıbrıs Sorunu, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- "Set of Ideas on an Overall Framework Agreement on Cyprus (1992)", *KKTC Dışişleri ve Savunma Bakanlığı Arşivi*, Dosya: BM Öneri Paketleri, Tarih: 1992.
- "Set of Ideas on an Overall Framework Agreement on Cyprus (1992)", *KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, Dosya: BM Öneri Paketleri, Tarih: 1992.
- "Set of Ideas on an Overall Framework Agreement on Cyprus (1992)", *BM Ankara Temsilciliği Arşivi*, Dosya: BM Öneri Paketleri, Tarih: 1992.
- SONYEL, Salahi Ramadan (1995). "İngiliz Yönetiminde Kıbrıs Türklerinin Varlık Savaşımı", *Belleten Dergisi*, LIX (Nisan 1995) 224, s. 133-187.
- SONYEL, Salahi ve Timur TAYYARECİ (1992). "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin İlk Günleri, İlk Ayları", *Kıbrıs Gazetesi*, 11 Temmuz 1992, No: 6332, s. 22.
- STEFANİDU, Marina (1987). "Kıbrıslı Rumların Savunma Doktrini", *Periodiko Haftalık Dergisi*, (18 Temmuz 1987) 62, s. 1-19.
- TALAT, Mehmet Ali (2002). "BM Çözüm Plânı", *Yenidüzen Gazetesi*, 13 Kasım 2002, No: 556, s. 17.
- TAMÇELİK, Soyalp (2008). "Rum-Yunan İttifakında Ortak Savunma Doktrini ve Özellikleri", *Stratejik Araştırmalar Dergisi - SAREM*, VI (2008) 12, s. 13-39.
- (2009). Kıbrıs'ta Güvenlik Stratejileri ve Kriz Yönetimi, Ankara: ODTÜ Yayınları.
- "Taviz Yok", *Türkiye Gazetesi*, 20 Haziran 1998, No: 17223, s. 11.
- The Turkish Republic of Northern Cyprus (1992). Nicosia: Published by The Department of Public Relations, The Prime Minister of TRNC.
- TOLUNER, Sevin (1977). Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Turkey, Greece and NATO, A Staff Report to The Committee on Foreign Relations United States Senate, March 1980 (1980). Washington: US Government Printing Office.
- ULUÇ, Doğan (1992). "Denktaş ve Vasiliu Yumuşama Yarışında", *Sabah Gazetesi*, 20 Haziran 1992, No: 62235, s. 18.
- "UN Secretary General's Report S/5950, September 1964", *KKTC Dışişleri ve Savunma Bakanlığı Arşivi*, Dosya: BM Öneri Paketleri, Tarih:1964.
- "UNFICYP Basın Bildirisi No: CYP/79/17", *KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, Dosya: BM Barış Gücü, Tarih: 21 Kasım 1979.
- "United Nation-Security Council '789 Resolution', 25 November 1992", *KKTC Dışişleri ve Savunma Bakanlığı Arşivi*, Dosya: BM Öneri Paketleri, Tarih: 1992.
- Varoluş Yolumuz, CTP Yayınları, 2. Baskı, İleri Matbaacılık, Lefkoşa, 2001.
- "Vasiliu Gali Raporundan Memnun", *Fileleftheros Gazetesi*, 24 Kasım 1992, No: 2004, s. 2.
- "Vasiliu'ya Seçim Hediyesi", *Kıbrıs Gazetesi*, 22 Kasım 1992, No: 2556, s. 12-13.
- Vatan Gazetesi*, 27 Mayıs 1912, No: 78, s. 1.
- Why Independence – Our Republic is The Symbol of Our Sovereignty (1997), Nicosia: Public Relations Department of The Ministry of Foreign Affairs and Defence.
- WRİSTON, Wilter B. (1994). Ulusal Egemenliğin Sonu: Teknoloji Devrimi Nesil Bir Yeni Dünya Düzeni Yaratıyor?, Çev.: Mehmet Harmancı, İstanbul: Cep Yayınları.